

Cena 40 Kč

čtenář

MĚSÍČNÍK PRO KNIHOVNY

11

2018

ročník

ŠEDÁ LITERATURA

Co to vlastně je

„šedá literatura“?

Právní aspekty

Šedá konference pojednací

Rozhovor s T. Kubíčkem,
ředitelem MZK v Brně

Vzdělávání seniorů
v Knihovně města Ostravy

Výchova dětských čtenářů
v Kamenici n. Lipou

Nově ocenění medailí
Z. V. Tobolky

Jaké budou změny
v autorském právu EU?

Podpora studentů v NTK

Šedá konference pojednání
s. 390
Prezentace kolegů z University of Constantine v Alžíru
Foto: archiv NTK

Několik osobních postřehů z Knihoven současnosti 2018
s. 395
Poprvé byl letos doprovodnou sportovní akcí konference relaxační knihovnický běh Inforun
Foto: archiv SDRUK – Milan Říský

Medaile Z. V. Tobolky s. 392–393
Pohled na auditorium během předávání ocenění
Foto: archiv SDRUK – Milan Říský

Vychováváme dětské čtenáře s. 408
Spolupráce školy a dětského oddělení městské knihovny, které sídlí přímo v jedné z budov základní školy, přináší v Kamenici nad Lipou své ovoce
Foto: archiv MěK Kamenice nad Lipou

Pár kroků od pomoci, pár kliků od zdroje
s. 402–404
Prostory NTK jsou uživateli, zvláště studenty, hojně využívány
Foto: archiv NTK

Téma – Šedá literatura

- 383 **Co to vlastně je „šedá literatura“?** | Petra Černošáková
- 386 **Právní aspekty šedé literatury** | Radim Polčák, Matěj Myška
- 390 **Šedá konference pojednání** | Hana Vyčítalová

Události

- 392 **Noví nositelé Medaile Z. V. Tobolky v roce 2018** | Zdeňka Friedlová
- 394 **Dojmy z předávání cen Knihovna roku 2018** | Kateřina Nekolová
- 395 **Několik osobních postřehů z Knihoven současnosti 2018** | Renáta Salátová

Rozhovor s prof. PhDr. Tomášem Kubičkem, Ph.D., ředitelem Moravské zemské knihovny v Brně

- 396 **Druhá národní knihovna (1. část)** | Jaroslav Čisář
- 399 **Ze stránek Čtenáře ...tentokrát před 68 lety** | vybrala Vladimíra Švorcová
- 400 **Lidé kolem Čtenáře Lenka Šimková: Za Čtenáře budu kopat dál**

Inspirace

- 402 **Pár kroků od pomoci, pár kliků od zdroje** (podpora studentů v Národní technické knihovně) | Alena Chodounská
- 405 **Pomáháme seniorům neztratit se v digitálním světě** | Filip Hrazdil
- 408 **Dětské čtenářství Vychováváme dětské čtenáře** | Marie Zbudilová

Právní hlídka

- 409 **Jaké budou změny v unijním autorském právu?** (k projednávání návrhu nové směrnice EU) (1. část) | Zdeněk Matušik
- 412 **Vydávání knih Bilance vydávání knih v ČR v roce 2017** (2. část) | Jaroslav Čisář

Vznik Československa – 100 let (10. část)

- 415 **Josef Poch** | Jiřina Kádnerová
- 419 **Ze světa** | Roman Giebisch
- 420 **Literární výročí Prosinec** | Milan Valden

ELEKTRONICKÁ VERZE ČTENÁŘE — <https://svkkl.cz/ctenar>

CONTENTS

Topic – Grey literature

- 383 **What actually is "grey literature"?** | Petra Černošáková
- 386 **Legal aspects of grey literature** | Radim Polčák, Matěj Myška
- 390 **Eleventh grey conference** | Hana Vyčítalová

Events

- 392 **New Z. V. Tobolka medal winners in 2018** | Zdeňka Friedlová
- 394 **Impressions of the Library of the Year 2018 prize-giving** | Kateřina Nekolová
- 395 **Several personal observations from Libraries Today 2018** | Renáta Salátová

Interview with Professor PhDr. Tomáš Kubiček, Ph.D., Director of the Moravian Library in Brno

- 394 **A second national library (Part 1)** | Jaroslav Čisář
- 399 **From the pages of Čtenář ...this time 68 years ago** | selected by Vladimíra Švorcová
- 400 **The people around Čtenář** | Lenka Šimková: I shall carry on rooting for Čtenář

Inspiration

- 402 **A couple of steps from help, a couple of clicks from the resource** (support for students at the National Technical Library) | Alena Chodounská
- 405 **We help OAPs find their way around the digital world** | Filip Hrazdil
- 408 **Children's reading Raising child readers** | Marie Zbudilová

Legal watchdog

- 409 **What changes will there be in EU copyright law?** (The debate over the proposed new EU Directive) (Part 1) | Zdeněk Matušik
- 412 **Book publishing Bilancing the books published in the Czech Republic in 2017** (Part 2) | Jaroslav Čisář

Centenary of the establishment of Czechoslovakia / Part 10

- 376 **Josef Poch** | Jiřina Kádnerová
- 419 **From the World** | Roman Giebisch
- 420 **Literary Anniversaries** December | Milan Valden

INHALT

Thema – Graue Literatur

- 383 **Was bedeutet eigentlich der Terminus „Graue Literatur“?** | Petra Černošáková
- 386 **Rechtsaspekte der Grauen Literatur** | Radim Polčák, Matěj Myška
- 390 **Die graue Konferenz für elften mal** | Hana Vyčítalová

Ereignisse

- 392 **Neue Z. V. Tobolka Medaille-Träger im Jahr 2018** | Zdeňka Friedlová
- 394 **Eindrücke von Bibliothek des Jahres 2018 Preisverleihung** | Kateřina Nekolová
- 395 **Ein paar persönlichen Bemerkungen über Gegenwartsbibliotheken 2018** | Renáta Salátová

Ein Gespräch mit dem Professor PhDr. Tomáš Kubiček, Ph.D., dem Direktor der Mährischen Landesbibliothek in Brno

- 394 **Die zweite nationale Bibliothek (1. Teil)** | Jaroslav Čisář
- 399 **Aus den Čtenář Seiten ...diesmal 68 Jahre zurück** | wählte Vladimíra Švorcová
- 400 **Menschen um Čtenář** | Lenka Šimková: Ich werde immer an Čtenář Seite stehen

Inspiration

- 402 **Ein paar Schritte von Hilfe, ein paar Klicks von der Quelle** (Studentenbeihilfe in der Nationalen Technischen Bibliothek) | Alena Chodounská
- 405 **Wir helfen den Senioren, damit sie sich nicht im Digitalwelt verlieren** | Filip Hrazdil
- 408 **Kinderleserschaft Raising child readers** | Marie Zbudilová

Rechtswache

- 409 **Welche Änderungen kann man im Union Urheberrecht erwarten?** (zu der Verhandlung über das neue Regulativwurf in der EU) (1. Teil) | Zdeněk Matušik
- 412 **Buchverlag Bilanz für Jahr 2017 in der Tschechischen Republik** (2. Teil) | Jaroslav Čisář

Die Entstehung der Tschechoslowakei 100 Jahre / 10. Teil

- 376 **Josef Poch** | Jiřina Kádnerová
- 419 **Aus der Welt** | Roman Giebisch
- 420 **Literarische Jahrestage** Dezember | Milan Valden

Milé čtenářky, milí čtenáři,

opravdu jsem napsala ÚPLNĚ NORMÁLNÍ editorial, důkaz uložím na naši webovou stránku. Ale přitom se mi v hlavě pořád motaly rýmy (a to ještě podobně neumělé jako obálka – Tobolka, úvodník – limerik). Jak se tak rýmy množily, bylo jasné, že limerik nestačí a bude třeba vytvořit něco delšího... Třeba sonet? (Samozřejmě jen tak pro sebe, no, šéfovi ho ukážu, třeba se zasměje...) Že tento editorial vypadá, jak vypadá, je vina pana šéfredaktora. Já za to odpovědnost nenesu a případné odhlášky předplatného na rok 2019 z důvodu znevážení tohoto úctyhodného periodika s dlouholetou tradicí padají na jeho hlavu.

Redaktorský sonet shakespearovský

(aneb Sen před odevzdáním úvodníku)

Co napsat mám do toho úvodníku?

Jak popsat by se měla obálka?
Zrcadlovkou zní samá slova díků,
z medaile na mě mrká Tobolka...

Literatura pouze v barvě šedé –
to není zóna temná, nekalá!
Fundovanou řeč téma o ní vede
(a leckterá už trochu zbělala).

I úděsné sny v tu noc se mi zdají,
že studentkou jsem zcela mladoučkou –
tou, která v knihovně se učí a já,
spím v NTK, ve skluzu s diplomkou.

Přebírám dík za informační počín,
jsem celá v šedém – ladí mi to k očím.

A vidíte, část závěru původního úvodníku půjde použít, takže nadhled a odvahu vystoupit ze zavedených schémat vám za redakci přeje

PAVLA VLKOVÁ

Vydává:

Středočeská vědecká knihovna v Kladně,
příspěvková organizace Středočeského kraje,
ul. Generála Klapálka 1641, 272 01 Kladno

Evid. č. časopisu MK ČR E 485
ISSN 0011-2321 (Print) ISSN 1805-4064 (Online)
Šéfredaktor: PhDr. Jaroslav Císař
Redaktorka: PhDr. Pavla Vlková
Grafická úprava a sazba: Kateřina Bobková
Ilustrace na obálce: Lukáš Fibrich

Sídlo redakce (příjem inzerce a objednávky na předplatné):

Středočeská vědecká knihovna v Kladně,
příspěvková organizace, Gen. Klapálka 1641,
272 01 Kladno
tel.: 312 813 154
e-mail: ctenar@svkkl.cz (Jaroslav Císař)
e-mail: ctenar.vlkova@svkkl.cz (Pavla Vlková)

Redakční rada: Mgr. Ivona Kasalická (předsedkyně),
Mgr. Svatomíra Fojtová, Renata Fridrichová,
Mgr. Martina Košanová, Miloslav Linc,
Mgr. Petra Miturová, PhDr. Vít Richter,
PhDr. Klára Rösslerová, Ph.D., PhDr. Renáta Salátová

Tisk: SERIFA, spol. s r. o., Jinonická 80, 150 00 Praha 5

Distribuce:

Rozesílání časopisu zajišťuje
Digital – ICT, s. r. o., Do Čertous 14, Hala B2,
193 00 Praha 9 - Horní Počernice, tel.: 607 624 473,
e-mail: monika.mruzkova@predplatne.cz
Rozšiřují též společnosti holdingu PNS a. s. –
drobný prodej; MONITOR CZ, s. r. o.;
SUVECO CZ s. r. o.
Podávání novinových zásilek povoleno
Ředitelstvím poštovní přepravy Praha čj. 1371/1994
ze dne 20. 6. 1994.
Podávání novinových zásilek bylo povoleno
Českou poštou s. p. OZSeč Ústí nad Labem
dne 21. 1. 1998. j. zn. P-327/98.
Cena jednoho čísla 40 Kč, roční předplatné 460 Kč
(dvojčíslu 60 Kč).

Předplatné pro Slovensko: Heršlová Dana,
L. K. Permanent spol. s r. o., pošt. schránka 4,
834 14 Bratislava 34, tel.: 00421-02 49 111 203,
fax: 00421-02 49 111 209,
e-mail: herslova@lkpermanent.sk
Cena jednoho čísla 2 €, roční předplatné 22,67 €
(dvojčíslu 2,67 €)

Časopis vychází s podporou dotace z programu MK ČR
Knihovna 21. století. Vydavatel si vyhrazuje právo
zveřejnit publikované materiály i na internetu.

Číslo odevzdáno k tisku 12. 11. 2018.
Číslo vyšlo 19. 11. 2018.
Nevyžádané rukopisy se nevracejí.

Co to vlastně je „šedá literatura“?

Pojem šedá literatura není zdaleka novinkou. Poprvé byla jako odborný termín uznána v 70. letech [1], výraznější pozornosti se jí dostává až v 90. letech minulého století. Přesto jej nelze označit za pojem rozšířený či běžný, a už vůbec ne mimo knihovnickou a informační komunitu. Příspěvek se pokouší o základní systematizaci tohoto pojmu.

„Šedá literatura“ dokáže vyvolat v lidech neznalých tohoto pojmu smíšené pocity. Občas dochází ke spojování tohoto termínu s pojmy jako šedá eminence, šedá ekonomika nebo šedá zóna, a tak i šedá literatura je někdy chápána jako jev na pomezí legální a nelegální činnosti, etického a ne-etického postoje či jednání. Je tomu ale skutečně tak? Má šedá literatura společné rysy s výše zmíněnými pojmy?

Šedá literatura se stejně jako šedá ekonomika nebo šedá zóna nachází v ústraní od hlavního dění, v tomto případě hlavního toku informací a publikační činnosti, ale i přesto je velmi významná. Jak uvádí ve svém příspěvku Brian A. Hitson a Lorrie A. Johnson [2], nachází se mezi dvěma krajními polohami – „bílé“ a „černé“ (viz Obr. 1). Lucemburská definice ji vymezuje jako *informace produkované na všech úrovních vládních, akademických, obchodních a průmyslových institucí v elektronické i tištěné podobě, [které] současně nejsou vydávány komerčními vydavateli, tj. institucemi, jejichž hlavní činností není vydavatelská činnost.*

Pokud bychom se přiklonili k odvážnému tvrzení Coonina [3], že *vše, co čteme kromě časopisů a knih, lze považovat za šedou literaturu*, pak bychom mohli říci, že každý se již někdy nevyhnutelně musel setkat s dokumentem, jež lze označit tímto termínem. Jen si to s ním mnoho lidí nespojilo, a to pravděpodobně proto, že tento pojem vůbec neznají a označují dokument jinak. Například v ČR je více než deset repozitářů závěrečných vysokoškolských prací, ale málokdo mimo jejich správu a knihovnu by je označil za repozitáře šedé literatury, kterými vlastně jsou. Ale i mimo akademické a vědecké prostředí se lze setkat s šedou literaturou – spadají do ní i postery, letáčky, informační brožury – a těch je v každém informačním centru mnoho. Typologie šedé literatury je velmi široká a pestrá; pro srovnání: Obr. 2 – Národní úložiště šedé literatury (NUŠL) [4] a Obr. 3 – mezinárodní slovník typů šedé literatury [5]. Podle nové definice D. Saviče je šedá literatura jakýkoliv zveřejněný zaznamenaný, odkazovatelný a udržitelný datový nebo informační zdroj se současnou nebo budoucí hodnotou, který neprošel tradičním recenzním řízením [6].

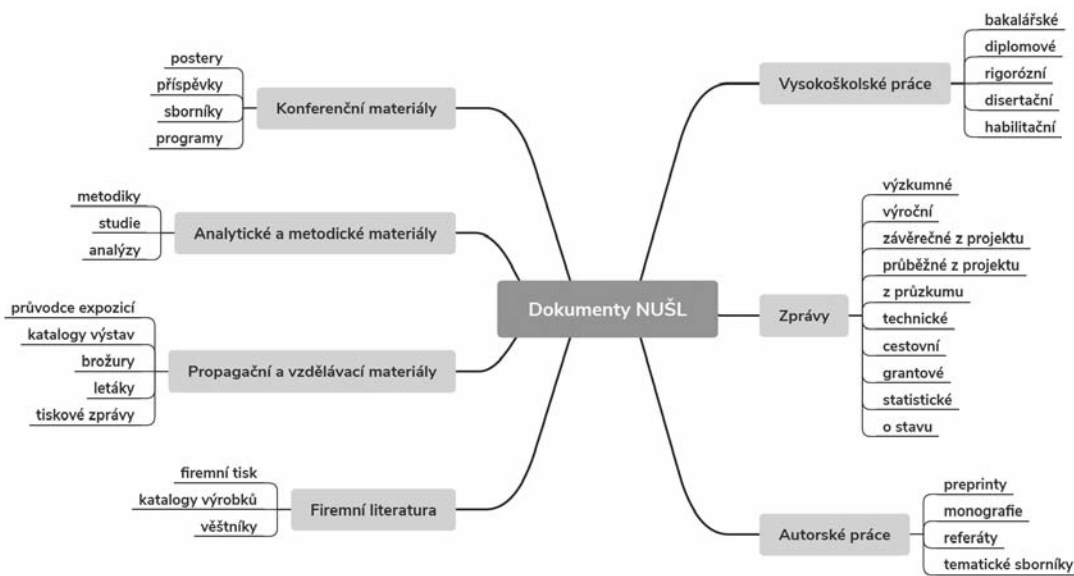
“Between the extremes of black and white”

• published journals	• preprints	• ideas
• books	• e-prints	• concepts
• professional society conference proceedings	• technical reports	• thought
	• lectures	
	• numeric data sets	
	• audio/visual media	
	• blogs	
	• fora, etc.	

Grey = Deep

Obr. 1: Rozdíl mezi černou, šedou a bílou literaturou znázorněný na typech dokumentů

Zdroj: [1]

Obr. 2: Typologie šedé literatury schraňované Národním úložištěm šedé literatury

I když se může zdát, že se nejedná o vědeckou publikaci vzhledem k nepřítomnosti recenzního řízení, míra vědecké formy je diskutovatelná. Vaska již v roce 2010 poukazuje na možnou budoucí úplnou ztrátu hranic mezi bílou a šedou literaturou [7, s. 11]. Nová Savićova definice vznikla v reakci na riziko zastarání současných definic, které neumožní odlišit šedou literaturu od ostatních dokumentů. Tento jev lze již pozorovat v typologii výsledků výzkumu v Rejstříku informací o výsledcích (RIV), jenž uznává patenty, certifikované metodiky nebo příspěvky ve sborníku za oficiální hodnotné výsledky vědy a výzkumu; lze je však stále označit i za šedou literaturu podle mezinárodního slovníku typů šedé literatury. Mezinárodním trendem iniciovaným zejména programem *Horizont 2020*¹ je „publikování“ výzkumných dat a jejich zařazení mezi uznávané výsledky [6, 8], tudíž dochází k jejich nenápadnému přesunu z šedé do bílé literatury.

Ať už dojde ke kompletnímu setřetí rozdílů mezi šedou a bílou literaturou, či nikoliv, prozatím šedou literaturu vytvářenou v České republice shromažďuje Národní úložiště šedé literatury (NUŠL)² pod záštitou Národní technické knihovny (NTK). NUŠL začínalo jako projekt v roce 2008 [9], od té doby urazilo dlouhou cestu a další ho čeká. Za 10 let se mu podařilo shromáždit přes půl milionu záznamů dokumentů šedé literatury většinou s volným přístupem k plným textům a dalším přílohám³, a to od 93 producentů šedé literatury včetně všech ústavů Akademie věd ČR. Tato síť partnerů stále roste, stejně jako obsah repozitáře [10]. NUŠL se však nezabývá pouze shromažďováním šedé literatury, ale také jejím dlouhodobým uchováváním, zpřístupňováním z jednoho místa [2], mezinárodní spoluprací v této oblasti a rozšiřováním povědomí o šedé literatuře jak u nás formou každoroční mezinárodní Konference o šedé literatuře a repozitářích⁴, tak i ve světě formou předávání dat do mezinárodních databází a účastí na zahraničních konferencích. V neposlední řadě se NUŠL zabývá technickým vývojem samotného systému.

Je tedy dlouhodobou výzvou pro Národní úložiště šedé literatury jako koordinátora na národní úrovni, ale i pro všechny ostatní producenty šedé literatury zvýšit povědomí a informovanost o skutečném významu šedé literatury a přesvědčit jak její uživatele, tak i autory, že dokumenty označované jako šedá literatura lze využívat a vnímat jako hodnotné a užitečné odborné zdroje.

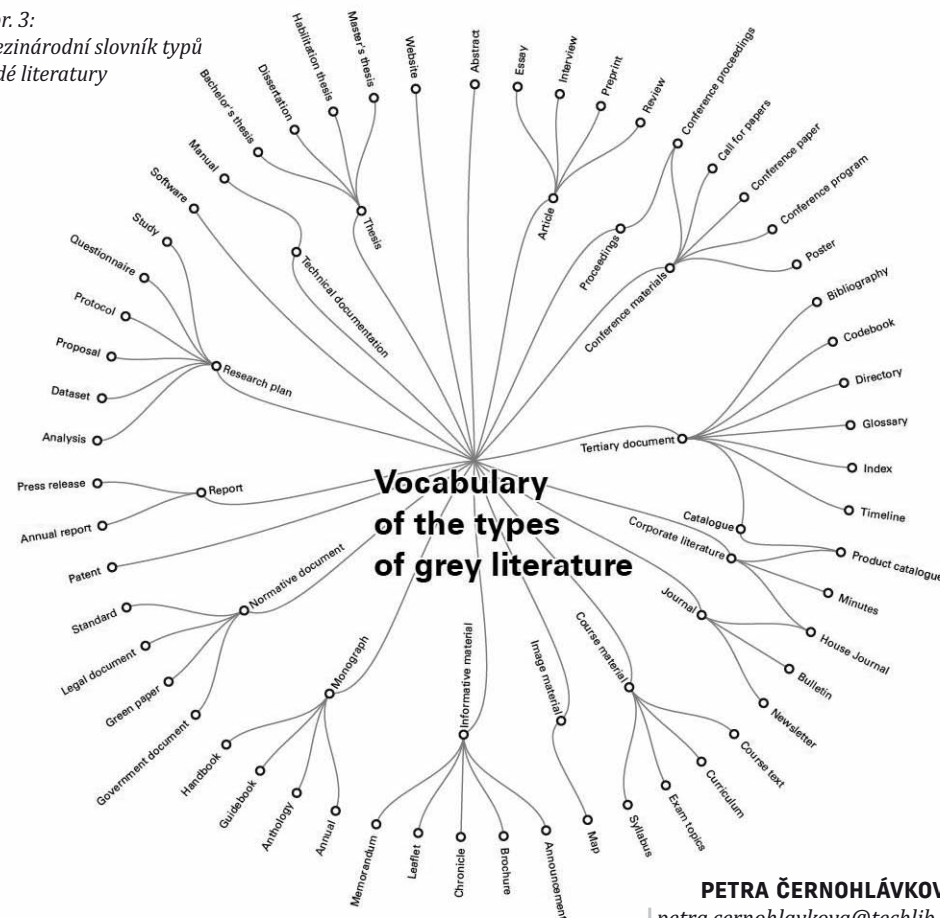
¹ Informativní web dostupný z: <https://nysl.techlib.cz/>; vyhledávací rozhraní dostupné z: <http://www.nysl.cz/>

² Zdroj dat: <http://www.nysl.cz/>; data uvedena k 28. 8. 2018

³ <http://www.nysl.cz/>

⁴ Více informací o konferenci: <https://nysl.techlib.cz/konference/11-rocnik-konference/>

Obr. 3: Mezinárodní slovník typů šedé literatury

PETRA ČERNOŠKOVÁ
petra.cernohlavkova@techlib.cz

Reference:

- [1] AUGER, Peter, 1998. *Information Sources in Grey Literature*. B.m.: Walter de Gruyter GmbH & Co KG. ISBN 978-3-11-097723-3.
- [2] HITSON, Brian A. a Lorrie A. JOHNSON, 2009. WorldWideScience.org: Bringing Light to Grey. In: *GL10 Conference Proceedings*. [online] [cit. 2018-08-28] 10 s. Dostupné z: https://worldwidescience.org/speeches/Dec2008/GL10Paper_HitsonJohnson.pdf.
- [3] COONIN, B., 2003. Grey literature: an annotated bibliography. In: VASKA, Marcus, 2010. *Úvod do šedé literatury*. In: *Repozitáře šedé literatury*, s. 11–18. ISBN 978-80-904273-5-8. Dostupné také online z: <http://www.nysl.cz/ntk/nysl-97129>
- [4] NUŠL, 2016b. Typologie dokumentů NUŠL. In: NUŠL [online] [cit. 2018-08-28]. Dostupné z: <https://nysl.techlib.cz/nysl/typologie-dokumentu-nysl/>.
- [5] INTERNATIONAL WORKING GROUP, 2011. *Grey Literature Typology* [online] [cit. 2018-08-28]. Dostupné z: <http://www.greynet.org/greysourceindex/gltypology.html>.
- [6] SAVIĆ, Dobrica, 2017. Přehodnocení role šedé literatury ve čtvrté průmyslové revoluci. In: *Konference o šedé literatuře a repozitářích 2017* [online]. [cit. 2018-08-28]. Dostupné z: <http://www.nysl.cz/ntk/nysl-367307>.
- [7] VASKA, Marcus, 2010. Úvod do šedé literatury. In: *Repozitáře šedé literatury*, s. 11–18. ISBN 978-80-904273-5-8. Dostupné také online z: <http://www.nysl.cz/ntk/nysl-97129>.
- [8] RADA PRO VÝZKUM, VÝVOJ A INOVACE, 2014. Definice druhů výsledků výzkumu, experimentálního vývoje a inovací. In: *Výzkum a vývoj v ČR* [online] [cit. 2018-09-05]. Dostupné z: <https://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekcce=29415>.
- [9] NUŠL, 2016a. Projekt NUŠL. In: NUŠL [online] [cit. 2018-08-28]. Dostupné z: <https://nysl.techlib.cz/nysl/projekt-nysl/>.
- [10] NUŠL, 2018. Seznam partnerů. In: NUŠL [online] [cit. 2018-08-28]. Dostupné z: <https://nysl.techlib.cz/spoluprace/seznam-partneru/>.
- [11] HITSON, Brian A., 2008. WorldWideScience.org: Bringing Light to Grey [online prezentace] [cit. 2018-08-28]. Dostupné z: <https://worldwidescience.org/speeches/Dec2008/dec08hitson.html>.

Právní aspekty šedé literatury

Pojem šedá literatura je z právního hlediska relativně složitý, neboť platné právo se mu specificky nevěnuje. Ve skutečnosti však šedá barva v tomto případě neznačí přechodnou fázi mezi legálním a ilegálním, ale spíše naznačuje specifický objekt právního zájmu vykazující na jedné straně typické znaky standardní literatury, na straně druhé však mající i znaky a účely, které jsou pro právo relativně nové a netypické. Šedivost tak je z pohledu právního v tomto případě třeba vnímat nikoli jako znak nebezpečí, ale spíše jako indikátor potřeby pozorné právní úvahy.

POJEM ŠEDÉ LITERATURY Z POHLEDU PRÁVA

Standardní právní model tvorby a publikace literatury (můžeme ji označit třeba jako „bílou literaturu“) je založen na kreativní činnosti autora, který pak následně své dílo licencí postupuje vydavateli, a ten je komerčním způsobem uvádí na trh. Standardně se šíří tiskem a zákazníci za jeho rozmnožení platí v knihkupectvích kupní cenu. Z ní pak autor zpravidla inkasuje příslušný podíl, přičemž je z ní pochopitelně financována i činnost vydavatele a knihkupce.

Příchod informačních a komunikačních technologií tento klasický model v poslední době čím dál více mění, a to nejen z hlediska samotného média (setkáváme se běžně s tzv. elektronickými knihami¹), ale i co do ekonomických či obecně transakčních mechanismů tvorby a šíření literárních děl. Stále častěji se tak setkáváme s díly, jejichž primárním účelem je nekomerčním způsobem šířit určitou informaci², dostát právní nebo akademické povinnosti, nebo dokonce s takovými, jejichž smysl a účel můžeme vidět pouze v tom, že prostě vzniknou. Máme-li tedy poměrně široký a značně metaforický pojem šedé literatury (dále ŠL) poněkud upřesnit pro potřebu jeho následné právní reflexe, můžeme tak učinit negativně – tvoří ji taková literární díla, jejichž smysl a účel je odlišný od standardní literatury, šířené nakladatelským způsobem.

Z hlediska právního každopádně není třeba mít stoprocentní jistotu v tom, co všechno může být považováno za ŠL. Spíše je nutné zaměřit se na otázku, jaké právní režimy mohou mít nejrůznější šedé literární výstupy. K tomu je třeba provést klasifikaci typů ŠL nikoli podle jejich jednotlivých forem, ale ideálně podle účelů, k jejichž naplnění vznikají.³ Prozatím se jako dostačující jeví uvažovat o ŠL jako o výtvorech plnicích primárně některý z následujících účelů:

1. plnění studijních či kvalifikačních povinností,
2. vykazování akademických aktivit (nejčastěji ve výzkumu a vývoji pro potřeby poskytovatelů dotací),
3. sdílení myšlenek k odborné diskuzi (typicky při konferencích, v procesu psaní rozsáhlejších publikací, při výuce apod.),
4. vytváření technických standardů,
5. plnění právních povinností (typicky v oblasti účetnictví, veřejných zakázek apod.).

¹ Ke změnám souvisejícím s možnostmi elektronické publikace knih viz např. PICKER, R. C. *Mediated Book*. Chicago: The University of Chicago, 2009. John M. Olin Law and Economics working Paper, No. 463.

² K tomu srov. např. AUGER, Ch., P. *Information sources in grey literature*. 2nd edition. London: Bowker-Saur, New York, 1989.

³ Účel představuje v platném právu jednu z centrálních kategorií. Přestože nebývá nutně v textech právních předpisů vyjádřen, je ve struktuře platného práva obsažen implicitně a umožňuje adekvátní aplikaci platného práva i na případy, s nimiž sám právo tvůrce v době vzniku příslušné právní úpravy ani nepočítal. K tomu srov. např. HOLLÄNDER, P. *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 74–93.

Z hlediska subjektů a právních režimů tvorby a šíření ŠL pak můžeme k výše uvedeným kategoriím přiřadit následující typické situace:

1. literární dílo vytváří student nebo uchazeč (typicky sem patří práce seminární, diplomové, habilitační apod.) – většinou se jedná o díla školní, resp. o díla se zvláštním režimem užití podle zákona o vysokých školách,
2. literární dílo vytváří výzkumník nebo výzkumný tým pro svého zaměstnavatele, resp. pro poskytovatele dotace, příp. toto dílo (typicky u závěrečných zpráv) vytváří najatá agentura – většinou jde o díla zaměstnanecká nebo o díla vytvořená na objednávku,
3. literární dílo vytváří nezávislý autor a sám jej pak i publikuje – jde o standardní individuální autorská díla,
4. dokument vytváří úředník nebo zaměstnanec profesní organizace či profesního sdružení – v typických případech není nutné řešit režim ochrany, neboť se zpravidla nejedná o autorská díla,
5. dokument ve formě výkazu nebo dokladu vytváří zpravidla zaměstnanec pro svého soukromoprávního nebo veřejnoprávního zaměstnavatele – viz předchozí případ.

Přestože se o výše uvedených formách ŠL někdy hovoří jako o literatuře nepublikované, z hlediska právního se ve valné většině případů jedná o literární díla zveřejněná, byť často nikoli nakladatelsky a tiskem. Ke zveřejňování ŠL tak dochází jednak specifickými formami podle typu díla (například zveřejněním závěrečné zprávy na webu, veřejnou obhajobou vysokoškolských kvalifikačních prací apod.) a dále pak stále častější obecnou formou, tj. publikací v národních nebo mezinárodních databázích a registrech ŠL.

Právě tato standardní forma zpracování se z právního hlediska jeví jako nejvíce problematická. Provozovatel příslušné databáze zde v tomto případě sice na jedné straně fakticky zveřejňuje příslušné literární dílo, na straně druhé však nemá (a ani nechce mít) právní postavení srovnatelné s nakladatelem. Smysl a účel těchto databází je tedy diametrálně odlišný od účelu různých forem nakladatelských publikací. V návaznosti na to se ve značné míře liší od nakladatelského modelu i právní a faktické postavení zúčastněných stran.

AUTORSKOPRÁVNÍ OTÁZKY ŠEDÉ LITERATURY

Z právních souvislostí tvorby a publikace ŠL proberu především otázky autorskoprávní. Literární dílo je v tomto směru chráněno již od svého vytvoření, tj. od jeho zachycení v objektivně vnímatelné podobě. Autorská práva k dílu tak vnikají a jsou chráněna ze zákona, a to dokonce bez ohledu na vůli samotného autora.⁴ Tato práva zahrnují osobnostní a majetkovou složku (§ 10 autorského zákona – dále AZ).

Osobnostní složka autorských práv se váže bezprostředně k osobě autora a zahrnuje právo osobovat si autorství, tj. být uveden jako autor (§ 10 AZ), právo na integritu díla (§ 11 odst. 3 AZ), tj. ochranu před zásahy do struktury a obsahu díla, a právo rozhodnout o tom, zda bude dílo zveřejněno či nikoli (§ 11 odst. 1 AZ). Pro pořizování a vedení databází ŠL je však mnohem důležitější majetková složka autorských práv, která zahrnuje práva příslušné dílo užívat. Katalog různých forem užití je relativně rozsáhlý a obsahuje prakticky všechny myslitelné typy manipulace s autorským dílem včetně zveřejnění⁵, šíření tiskem, kopírování apod.

Zahrnutí autorského díla v uzavřené nebo veřejné databázi ŠL je nepochybně možné považovat za jeho užití ve smyslu zákona. K tomu, aby mohl pořizovatel nebo provozovatel databáze určit literární dílo tímto způsobem užit, je třeba, aby k tomu disponoval příslušným oprávněním. To může vyplynout přímo ze zákona, kdy hovoříme o volných užitích, resp. zákonných licencích (§ 29–40 AZ), nebo může být uděleno autorem či jiným vykonavatelem majetkových práv autorských ve formě smluvní licence.

⁴ Autor tak nemusí své dílo nikde registrovat ani se jinak aktivně o jeho ochranu zasazovat.

Nemá dokonce ani de iure možnost jednostranným jednáním ochranu svého díla vyloučit nebo omezit – viz dále.

⁵ Zde je třeba rozlišovat mezi rozhodnutím o zveřejnění (patří mezi osobnostní práva) a samotným zveřejněním (různé formy spadají pod majetková práva).

V uvedených souvislostech je důležité si uvědomit, že nekryje-li možnost užití autorského díla zákonná licence nebo volné užití, lze dílo užit jen na základě dohody se subjektem vykonávajícím k dílu majetková autorská práva. Za takovou dohodu však nelze považovat jednostranné prohlášení nebo například skutečnost, že autor své dílo vystavil na volně dostupném webu – licence tak musí mít povahu dvoustranného právního jednání.

Poněkud problematická situace, kdy autor vlastně nemůže dát jednostranný souhlas s dalším užíváním svého díla⁶, se negativně projevuje právě u ŠL. Zejména u individuálních autorských děl mají jejich autoři eminentní zájem na tom, aby se jejich dílo co nejvíce rozšířilo, a chtějí k tomu využít i typicky masivních nepřímých síťových efektů internetu. Dát neurčitěmu okruhu zájemců jednostranně možnost dílo kopírovat a dál šířit však podle platného práva nelze.

Přirozeným, i když jen nepřímým řešením tohoto problému jsou takzvané veřejné licence.⁷ Technicky se jedná o veřejnou nabídku na uzavření licenční smlouvy adresovanou neurčitěmu okruhu zájemců (§ 2373 odst. 1 občanského zákoníku). Skutečnost, že se příslušné dílo nabízí pod veřejnou licenci, je v díle samotném nebo v jeho blízkosti oznámena⁸, a zájemce o kopírování a další šíření díla je tak informován o tom, že jeho užitím přistupuje konkludentně na podmínky licence. Záleží pak na typu licenčního ujednání, zda autor (nebo vykonavatel majetkových práv autorských) umožní jen další volné nevýdělečné šíření díla, nebo zda například svolí i s jeho výdělečným užitím, změnou, se zpracováním do cizího díla apod. Přestože je s využitím institutu veřejných licencí spojena řada právních problémů⁹, získal si tento instrument značnou oblibu, a to nejprve v USA a krátce na to i v Evropě, Českou republiku nevyjímajíc.¹⁰ Značná popularita veřejných licencí a jejich mediální známost společně s neznalostí právních souvislostí však často vedou k situacím, kdy dílo pod veřejnou licenci nabízí subjekt, který však nedisponuje odpovídajícím katalogem práv.

Ať už má být příslušné literární dílo užíváno na základě veřejné nebo standardní licence, je třeba rozlišovat, kdy vykonává majetková práva autorská sám autor a kdy je jejich vykonavatelem jiný subjekt. Například tam, kde bylo dílo vytvořeno jako zaměstnanecké, nebo tam, kde autor již dříve dohodl s někým výhradní licenci, nemá sám autor, byť to může znít paradoxně, právo s dílem dále nakládat. Autor, který publikoval článek v časopise a uzavřel s jeho vydavatelem exkluzivní licenční smlouvu, už není oprávněn poskytnout poté své dílo například ke zpracování v databázi ŠL (s takovým užitím by musel souhlasit vydavatel časopisu, s nímž autor dříve uzavřel exkluzivní licenci¹¹) nebo jej dát k dispozici pod veřejnou licenci. Z právě uvedeného vyplývá, že zařadit určité autorské dílo do takové databáze lze pouze na základě práva vyplývajícího přímo ze zákona (typicky u zákonných licencí, zaměstnaneckých děl apod.) nebo na základě licenční smlouvy. Nejedná-li se ani o jeden z právě uvedených případů, jde o protiprávní užití autorského díla a pořizovatel příslušné databáze se vystavuje možnosti právního postihu (§ 40 a násl. AZ).

⁶ V tomto případě jde o jeden z paradoxů práva duševního vlastnictví, k jejichž odkrytí dochází s postupným rozvojem informační společnosti – k tomu srov. např. LESSIG, L. *Free Culture*. New York: The Penguin Press, 2004.

⁷ K podstatě veřejných licencí viz např. GUADAMUZ, A. *Open Source Licences in Scientific Research*. *North Carolina Journal of Law and Technology*, roč. 7, č. 2, s. 321–366. V českém právním prostředí se veřejným licencím detailně věnuje např. MÝŠKA, M. *Veřejné licence*. Brno: Masarykova univerzita, 2014.

⁸ Pro tento účel se používají standardizované formulace, ikony či piktogramy s odkazem na www stránky s plným zněním licenční smlouvy.

⁹ Veřejné licence, které mají ambici pokrývat najednou různé státní jurisdikce, tak narážejí na rozdíly v národních právních řádech, na kogentní ustanovení rigorózně chránící kolektivní správu autorských práv apod. – k tomu srov. např. MARACKE, C. *Creative Commons International The International License Porting Project*. *Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law*, č. 1, s. 4–18.

¹⁰ Po delší prodlevě byla do českého právního prostředí importována i nejnámější z veřejných licencí pro literární a jiná mediální díla, Creative Commons. Informace o těchto licenčních podmínkách a stručný návod k použití lze nalézt na www.creativecommons.cz.

¹¹ Opačný postup však možný je, tj. autor nejprve poskytne svůj manuskript do databáze šedé literatury a pak (typicky poté, co shromáždí ohlasy a text dopracuje) se dohodne na jeho exkluzivní publikaci v časopise nebo formou knihy. Nevýhradní licence, na jejímž základě je původní verze článku dostupná v databázi šedé literatury, přitom stále zůstává v platnosti. K tomu srov. § 2360 odst. 2 občanského zákoníku.

Zásah do majetkových práv autorských formou protiprávního užití se hodnotí na objektivní bázi, tj. za užití objektivních faktických a právních kritérií.¹² Znamená to, že se nezkoumá míra zavinění na straně rušitele, ale pouze skutečnost, zda k zásahu do majetkových práv autorských objektivně došlo.¹³ Nehraje tedy roli například skutečnost, že pořizovatel databáze ŠL jednal v dobré víře, tj. například se mylně domníval, že autor poskytující do databáze svoje odborné články k nim vykonává majetková práva autorská. V takovém případě nezbyvá pořizovateli databáze, než aby odškodnil poškozeného, tj. legitimního vykonavatele autorských práv, a regresně se pak domáhal náhrady na tom, kdo celou situaci svým jednáním způsobil, tj. na autorovi nebo na jiné osobě, která dokument neoprávněně do databáze nahrála. Odpovědnosti vůči třetím osobám se přitom pořizovatel databáze nemůže zříci ani ji nijak jednostranně omezit.¹⁴

V souvislosti s právě uvedeným je třeba připomenout i prastarou zásadu soukromého práva, že totiž nikdo nemůže na jiného převést více práv, než kolika sám disponuje. Subjekt, který nahrává do databáze ŠL autorské dílo, aniž by k němu disponoval odpovídajícími majetkovými právy, tedy logicky nemůže *de iure* udělit oprávnění k užití díla v databázi jejímu pořizovateli. Přestože tedy může pořizovatel databáze žít v domněni, že mu byla udělena platná licence, ve skutečnosti zpracovává a zveřejňuje příslušné dílo v rozporu se zákonem a poškozené třetí osobě, tj. legitimnímu vykonavatel majetkových práv autorských, za to přímo odpovídá.

Jedinou podstatnou výjimkou z právě uvedeného je situace, kdy se repositář ŠL provozuje jen jako veřejné úložiště, tj. jako služba, která uživatelům pouze umožňuje ukládání jejich dat, aniž by s nimi dále jakkoli manipulovala. Je-li pak příslušné dílo nahráno uživatelem do takového úložiště, je odpovědnost poskytovatele této služby omezena na případy, kdy o protiprávnosti užití díla sám ví nebo vědět má a může.¹⁵

ZÁVĚR

Článek stručně nastínil právní otázky související s tvorbou a zpracováním ŠL. Jako klíčový právní problém identifikoval především oprávnění k zařazení literárního díla do příslušné databáze, přičemž pořizovatel databáze často není s to ověřit, zda subjekt, který mu dokument do databáze poskytl, k němu skutečně disponuje příslušnými právy. Jedinou, byť nikoli ideální obranou provozovatele databáze ŠL před nároky třetích osob je pak možnost následného regresu.¹⁶

Pořizovatelům takových databází usnadňuje v řadě případů situaci skutečnost, že k ní majetkovými právy autorskými často nedisponují jednotlivci, ale instituce, např. u děl zaměstnaneckých pak zaměstnavatelé jejich autorů. Pořizovatel databáze tak může v těchto případech kontrahovat užití autorských děl hromadně a relativní stabilita příslušných institucí, s nimiž uzavírá licenční smlouvy, mu dává i lepší pozici pro případné regresní nároky v situaci, kdy bude dílo zařazeno do databáze neoprávněně.

Tam, kde databáze ŠL umožňuje aktivní přístup jednotlivcům, lze z právního hlediska doporučit omezení jejich funkcionalit na prosté uživatelské úložiště dat. Provozovatel takové databáze tak sice nemá postavení pořizovatele ve smyslu § 88 a násl. AZ a nemůže s databází ani s dokumenty tvořícími její obsah nijak nakládat, tj. ani je například nabídnout k využití partnerským databázím, je však díky omezení odpovědnosti poskytovatelů služeb informační společnosti v relativním právním bezpečí proti možnému postihu za nezaviněný zásah do autorských práv třetích osob.

¹² K pojmu objektivní právní odpovědnosti viz např. HARVÁNEK, J. et al. *Teorie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, s. 366.

¹³ K tomu srov. TELEČEK, I. a P. TŮMA. *Autorský zákon – komentář*. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 421.

¹⁴ Zde je třeba připomenout, že nejrůznější tzv. „disclaimers“ jednostranně oznamující, že provozovatel služby neodpovídá za porušení práv třetích osob, jsou v evropském právu ve valné většině případů právně irelevantní.

¹⁵ Provozovatel repositáře tedy v tomto případě není pořizovatelem databáze, ale poskytovatelem služby ukládání uživatelských dat ve smyslu § 5 zákona č. 480/2004 Sb. K tomuto typu odpovědnosti podrobněji viz POLČÁK, R. *Odpovědnost ISP*. In: POLČÁK, R. et al. *Právo informačních technologií*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2018, s. 83–89.

¹⁶ V této situaci se nenacházejí ty databáze šedé literatury, které technicky fungují pouze jako uživatelské úložiště – provozovatelé těchto databází jsou kryti omezením odpovědnosti poskytovatelů služeb informační společnosti podle § 5 zákona č. 480/2004 Sb.

Veřejné licence jsou relativně novým fenoménem, který se ŠL velmi úzce souvisí. Jedná se o standardizované nabídky na uzavření bezúplatných licenčních smluv, které umožňují autorům praeter legem poskytnout jejich díla široké veřejnosti a využít k jejich masovému rozšíření mohutných přímých a nepřímých sítových efektů celosvětové informační sítě. Nelze v této souvislosti nevidět, že masová obliba veřejných licencí a mohutně rostoucí fenomén tohoto typu literatury stále více tlačí na změnu základní filozofie a orientace současné rigidní a v mnoha směrech problematické autorskoprávní ochrany.

RADIM POLČÁK, MATĚJ MYŠKA | Matej.Myska@law.muni.cz

Literatura:

- AUGER, Ch. P. *Information sources in grey literature*. 2nd edition. London: Bowker-Saur; New York, 1989.
- GUADAMUZ, A. Open Science: Open Source Licences in Scientific Research. *North Carolina Journal of Law and Technology*, roč. 7, č. 2, s. 321–366.
- HARVÁNEK, J. et al. *Teorie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013.
- HOLLÄNDER, P. *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006.
- LESSIG, L. *Free Culture*. New York: The Penguin Press, 2004.
- MARACKE, C. Creative Commons International: the International License Porting Project – Origins, Experiences, and Challenges. *Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law*, č. 1, s. 4–18.
- MYŠKA, M. *Veřejné licence*. Brno: Masarykova univerzita, 2014.
- PICKER, R. *Mediated Book*. Chicago: The University of Chicago, 2009. John M. Olin Law and Economics working Paper, No. 463.
- POLČÁK, R. et al. *Právo informačních technologií*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2018.
- TELEČ, I. a P. TŮMA. *Autorský zákon – komentář*. Praha: C. H. Beck, 2007.
- Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění některých dalších zákonů (o vysokých školách).
- Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon).
- Zákon č. 480/2004 Sb., o některých službách informační společnosti a o změně některých zákonů (zákon o některých službách informační společnosti).
- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Elektronické zdroje: *Creative Commons Česká republika* [online]. c2010 [cit. 2018-10-04]. Dostupné z: <https://www.creativecommons.cz/>.

Téma

Šedá literatura

(24.–25. 10. 2018)

Šedá konference pojednání

Když Národní technická knihovna ve spolupráci s Vysokou školou ekonomickou v roce 2008 odstartovala projekt na vybudování digitálního repozitáře nazvaného Národní úložiště šedé literatury (NUŠL), samotný pojem šedá literatura nebyl tehdy v Česku příliš známý. I to byl důvod vzniku dnes už tradiční podzimní odborné akce věnované šedé literatuře. Prostřednictvím přednášek a diskusí se nejen zprostředkovávají informace o účelu a vývoji projektu *Digitální knihovna pro šedou literaturu – funkční model a pilotní realizace*, ale také se i šíří osvěta o této literatuře. Akce rovněž slouží jako fórum pro výměnu a sdílení informací. Příspěvek přibližuje přípravu a organizaci konference a publikování konferenčních materiálů.

Počátky semináře i jeho proměnu na Konferenci o šedé literatuře a repozitářích v roce 2014 podrobně popsal článek v loňském *Čtenáři*.¹ V roce 2017 proběhl jubilejní 10. ročník akce. K programu jsme poprvé připojili půldenní workshopy; účastníci se mohli pod vedením lektorů

z Francie dozvědět mnoho užitečných informací o managementu výzkumných dat a o zkušenostech s jejich shromažďováním a archivací na francouzské Univerzitě v Lille. Na samotné konferenci pak účastníky čekalo deset přednášek. Poprvé se zúčastnili hosté z afrického kontinentu – tři akademičtí pracovníci University of Constantine z Alžíru.

I letos byl pro účastníky připraven workshop, opět na téma zpracovávání výzkumných dat. Druhý den pak následovala samotná konference, a to přímo symbolicky: jedenáctý ročník s jedenácti příspěvky. Přednášející se věnovali nejen klasické šedé literatuře, ale také výzkumným datům, autorskému právu nebo dlouhodobé archivaci dokumentů a dat. Všechny informace jsou dostupné na webu konference.² Registrace pro účastníky byla otevřená, takže stačilo, abyste si pročetli program, zaregistrovali se a těšili, že získáte zajímavé a užitečné informace.

I když byl program konference už hotový, pro nás, kdo ji organizujeme, potom nastala spousta práce k zařizování. Vždy k tomu patří poskytnutí co největšího servisu přednášejícím a autorům příspěvků, nezapomínáme ani na občerstvení pro účastníky. Hlavně jsme ovšem nesměli zanedbat efektivní rozšíření informace o konferenci a workshopu, aby akce neunikla pozornosti nikoho, kdo by měl zájem se jí zúčastnit. Jako obvykle jsme připravili materiály pro účastníky i přednášející a od přednášejících naopak získali texty jejich prezentací, které se staly základem příspěvků do sborníku.

Po konferenci obvykle začíná poslední fáze konferenčních prací – publikování veškerých konferenčních materiálů. Hned od prvního ročníku semináře se stalo pravidlem, že se zveřejňují prezentace a konferenční příspěvky v elektronické verzi na webu semináře. Později jsme začali ukládat všechny materiály do repozitáře, aby byla zaručena dlouhodobá archivace a dostupnost všech materiálů. Tento postup platí dodnes; navíc, pokud autoři souhlasí, publikují se všechny materiály pod veřejnou licenci Creative Commons. Zájemci o ně tak dostanou okruh práv na jejich využití (např. dál volně šířit a sdílet nebo využívat části děl), záleží na konkrétním typu přidělené licence. V roce 2014, kdy došlo k přejmenování semináře na konferenci, se změnila i podoba a způsob publikování sborníku. Jednotlivé autorské příspěvky procházejí recenzním řízením. Jsou graficky sjednocené, ale sborník netiskneme – zůstává k dispozici pouze v elektronické podobě. Publikování pod licencemi Creative Commons³ se snažíme stále zachovávat. Kromě publikování příspěvků pod hlavičkou Národní technické knihovny se snažíme autorské příspěvky publikovat i ve zvláštním čísle časopisu *The Grey Journal*⁴, který vydává mezinárodní organizace pro šedou literaturu *GreyNet International*⁵ a který indexuje citační databáze *Scopus*⁶. Informace o dění v ČR se tedy dostávají běžně i k zahraničním odborníkům.

Pro zájemce také připravujeme výběr fotografií a výtah z evaluačních dotazníků, o jejichž vyplnění každý rok účastníky prosíme. Bohužel, nejsme vždy schopni splnit všechna přání, popřípadě odstranit příčiny všech potíží – zejména ty, které se týkají technických problémů v konferenčním sále. Doufáme ale, že se nám opět podařilo oslovit účastníky připraveným programem. Budeme rádi, když šedé literatuře prostřednictvím této konference získáme další příznivce!

HANA VYČÍTALOVÁ | hana.vycitalova@techlib.cz

Použité zdroje:

Projekt NUŠL, 2018. *Národní úložiště šedé literatury* [online]. Praha: Národní technická knihovna [cit. 2018-07-20]. Dostupné z: <https://nusl.techlib.cz/nusl/projekt-nusl/>.

¹ VYČÍTALOVÁ, Hana. Deset let konference o šedé literatuře a repozitářích. *Čtenář: měsíčník pro knihovny* [online]. 2017, **69**(10), 367 [cit. 2018-08-13]. ISSN 0011-2321. Dostupné z: <https://www.svkkl.cz/ctenar/stahnout-pdf/3>.

² <https://nusl.techlib.cz/konference/11-rocnik-konference/>

³ <https://www.creativecommons.cz/>

⁴ <http://www.greynet.org/thegreyjournal.html>

⁵ <http://www.greynet.org/home.html>

⁶ <https://www.scopus.com/search/form.uri?display=basic>

Noví nositelé Medaile Z. V. Tobolky v roce 2018

Během prvního dne konference *Knihovny současnosti* v Olomouci byly již podevatenácté slavnostně předány Medaile Z. V. Tobolky. Cenu společně udělují Sdružení knihoven České republiky (SDRUK) a Nadace knihoven ČR. Tradiční ceremoniál uvedl Tomáš Řehák, předseda SDRUK, pod heslem „Zaslouží si to“. Medaile pak předal společně s Blankou Konvalinkovou, členkou správní rady Nadace knihoven ČR, a Františkem Jurou, náměstkem hejtmana Olomouckého kraje.

Medaili Zdeňka Václava Tobolky za významný přínos k rozvoji českého knihovnictví v roce 2018 obdrželi:

Libuše Adamová

Vystudovala gymnázium a Střední knihovnickou školu v Brně. Celý svůj profesní život působila v dnešní Krajské knihovně v Pardubicích. Začínala v roce 1979 jako řadová knihovnice na pobočce a postupně pracovala na několika pozicích v hlavní knihovně. Zasloužila se o založení hudebního oddělení a v roce 1993 vybudovala regionální, poradenské a informační centrum. Má zásadní podíl na zahájení automatizace výpůjčních procesů a zavádění informačních technologií v pardubické knihovně. Významně se zasloužila o rozvoj služeb pro handicapované uživatele, včetně služeb zvukové knihovny pro nevidomé. Od roku 1994 dosud zastává funkci zástupce ředitele knihovny, odpovídá za odbornou stránku knihovnických procesů a zavádění nových technologií a postupů do provozu a služeb knihovny. Významně se podílela na přípravě a realizaci dvou velkých projektů rekonstrukce Krajské knihovny v Pardubicích v letech 1998–2000 a 2004–2005. Její odbornost a erudice byly vždy zárukou vysoké kvality poskytovaných služeb a zároveň i dalšího rozvoje knihovnictví v regionu. Medaile jí byla udělena za celoživotní vynikající práci v českém knihovnictví.

PhDr. Věra Jelínková

V roce 1968 nastoupila na místo pomocného, později odborného knihovníka do oddělení revize fondů Státní vědecké knihovny v Brně (SVK v Brně). Obor knihovnictví a pedagogika vystudovala v letech 1973–1978 na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě. V SVK v Brně působila na několika pozicích; od roku 1990 byla vedoucí a od roku 1993 ředitelkou Univerzitní knihovny, jedné z knihoven, které tvořily SVK v Brně. Celou svou profesní dráhu spojila s revizí knihovnických fondů a péčí o ně. Z této pozice se starala nejen o kmenové fondy knihovny, ale také o fondy klášterních knihoven, které SVK v Brně mezi lety 1950–1990 spravovala, a zasloužila se o jejich uchování v kompaktní podobě. Za všechny jihomoravské klášterní knihovny je možno jmenovat zejména knihovnu benediktinů v Rajhradě, o jejíž restaurování a návrat knihovnického fondu do původních prostor se zasloužila v letech 1999–2004. Od 90. let se aktivně podílí na uplatňování nových trendů v knihovnictví: na aktivitách CASLIN, při automatizaci knihoven, zavádění knihovnického systému ALEPH a na katalogizační politice. Organizovala mikrosnímkování fondu, spolupracovala na projektech digitalizace historických a posléze moderních fondů knihovny. V poslední době se věnuje zejména projektům na jejich ochranu. Medaile jí byla udělena za celoživotní vynikající práci v českém knihovnictví.

Ing. Jan Kaňka

Do Knihovny Františka Bartoše ve Zlíně (KKFBZ) nastoupil v roce 1997 v rámci civilní vojenské služby; po jejím skončení se stal zaměstnancem knihovny a působí v ní dosud. Pracoval na různých pozicích v okresní a krajské knihovně, od roku 2013 působí jako vedoucí útvaru odborných činností a zástupce ředitelky. Spolupracoval intenzivně na přípravě a realizaci projektu 14|15 Bažova institutu, v jehož rámci bylo v letech 2011–2013 vytvořeno nové sídlo pro KKFBZ.

Významně se podílel na zpracování koncepce služeb krajské knihovny v nově rekonstruovaných objektech, spolupracoval na zavedení RFID technologie a řady elektronických služeb a na zapojení KKFBZ do centrálního portálu *Knihovny.cz*. Jeho hlavními odbornými tématy jsou elektronické služby knihoven a bibliografie. Dlouhodobě se věnuje bibliografii Františka Bartoše a vytvořil webovou prezentaci jeho života a díla. Spravuje webové stránky knihovny, které byly několikrát oceněny prvním místem v soutěži BIBLIOWEB. Má významný podíl na digitalizaci regionálních monografií a periodik ve Zlínském kraji, spolupracoval na realizaci projektu *e-Badatelna Zlínského kraje*, který zpřístupňuje výsledky digitalizace knihoven paměťových institucí tohoto kraje. Ocenění mu bylo uděleno za významný přínos k rozvoji českého knihovnictví.

Mgr. Petra Miturová

Vystudovala Střední knihovnickou školu v Brně a Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze – obor vědecké informace a knihovnictví. V roce 1992 pracovala jako knihovnice Městské knihovny v Praze v oddělení všeobecné studovny, v letech 1993–1994 pak na pozicích vedoucí knihovny Výzkumného ústavu bezpečnosti práce v Praze a jako knihovnice ve Středisku vědeckých informací Filozofické fakulty UK v Praze. Získala tak cenné praktické profesní zkušenosti.

Od roku 1998 pracuje na Ministerstvu kultury jako referentka odboru umění, literatury a knihoven, v oddělení literatury a knihoven. Podílela se na organizaci programů Výzkumu a vývoje, Programu podpory regionálních funkcí knihoven a také v oblasti dalšího vzdělávání knihovníků. Především se však dlouhodobě věnuje organizaci a realizaci dotačního programu Veřejné informační služby knihoven (VISK), který od svého vzniku znamenal výrazný posun v progresivním vývoji knihoven v České republice. Ocenění jí bylo uděleno za významný přínos k rozvoji českého knihovnictví.

Mgr. Jana Navrátilová

Vystudovala Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze (obor hudební věda) a Hudební a taneční fakultu Akademie múzických umění v Praze (postgraduální studium oboru hudební teorie). V Městské knihovně v Praze (MKP) pracuje od listopadu 1993, od roku 1996 jako vedoucí hudebního úseku Ústřední knihovny MKP. Jako muzikoložka pochopila jedinečnou funkci knihovny pro současný hudební život, hudební výchovu a školství. Její odbornost se odráží v inspirativním způsobu, kterým chrání a dále rozšiřuje sbírku hudebních dokumentů MKP. Aktivně podporuje spolupráci knihovny s žijícími autory a na soudobou hudbu zaměřenými interprety. Pro knihovnu vytvořila celou řadu bibliografických materiálů. S rozvojem digitalizačních projektů vybrala z rozsáhlé kolekce hudebních dokumentů jedinečné hudebně-historické celky, které v digitální knihovně v mezinárodním měřítku zpřístupňují zejména bohemikální zdroje. V letech 2005–2011 byla předsedkyní České národní skupiny IAML (Mezinárodního sdružení hudebních knihoven), v současnosti pracuje v tomto sdružení jako místopředsedkyně. Neúnavně hájí etos oboru hudebního knihovnictví. Její práce je založena na vysoké profesionalitě, kvalitním dialogu a na respektu k odkazu předchůdců, po kterých převzala správu nad mimořádnou sbírkou hudebních dokumentů v České republice. Medaile jí byla udělena za celoživotní vynikající práci v českém knihovnictví.

Mgr. Miroslava Sabelová

Je absolventkou Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (Ústav informačních studií a knihovnictví). Knihovnické profesi se věnuje od roku 1988, zpočátku působila v Knihovně města Ostravy (KMO) ve výpůjčním oddělení a v oddělení automatizace. Od roku 2000 stojí v čele knihovny jako její ředitelka. KMO je třetí největší veřejnou městskou knihovnou v České republice, je založena na moderních knihovnických principech, profiluje se jako místo služeb pro všechny skupiny obyvatel, jako místo sociální odpovědnosti. Pod vedením M. Sabelové knihovna „naslouchá“ svým uživatelům, spolupracuje s lokálními organizacemi, s univerzitami i zahraničními knihovnami. V KMO probíhají jedinečné akce, jako jsou např. *Černé oči Ostravy* a *Paměť Ostravy*. Důležitou roli má v knihovně vzdělávání vlastních pracovníků, které je organizováno systematicky se zaměřením na jednotlivé pracovní pozice. KMO se stala v roce 2010 historicky první Městskou knihovnou roku. Od roku 1990 je M. Sabelová členkou SKIP, pracuje v jeho regionálním a výkonném výboru, zapojuje se do práce mnoha odborných sekcí. Ocenění jí bylo uděleno za významný přínos k rozvoji českého knihovnictví.

ZDEŇKA FRIEDLOVÁ | friedlova@kfbz.cz

S blahopřáním všem oceněným se připojuje i redakce časopisu *Čtenář*.

Pohled do auditoria letošního slavnostního vyhlášení cen Knihovna roku 2018
Fotodokumentace na 3. s. obálky

Foto: Eva Hodíková

Dojmy z předávání cen Knihovna roku 2018

Dne 9. října 2018 proběhlo v Zrcadlové kapli Klementina předávání výročních cen Knihovna roku. Prostor kaple byl téměř zaplněn pozvanými zástupkyněmi a zástupci nominovaných, kteří se sjeli z celé republiky. V prvních řadách nechyběli delegáti Ministerstva kultury, Svazu měst a obcí či Národní knihovny. Organizačně celou přípravu akce zajistila skvělá Bedřiška Štěpánová z Knihovnického institutu. Jednu z nejvýraznějších osobností českého knihovnictví Zlatu Houškovou, která vyhlášení soutěže po mnoho let s přehledem moderovala, vystřídal u mikrofonu šarmantní ředitel prostějovské knihovny Aleš Procházka. Vzhledem k tomu, že se během ceremoniálu předává více než 20 různých ocenění, je program naplněn informacemi o tom, kdo kterou cenu vyhlašuje, vyhodnocuje, předává, kdo je nominovaný, za co a jaké je pořadí oceněných. Role moderátora je v tomto náročném scénáři nesnadná. Aleš Procházka se jí ujal s elegancí, při premiéře mu však uniklo pár technických detailů. Na řeč pana ministra Antonína Staňka tak došlo až na závěr a zástupkyně vítězných knihoven dostaly slovo až v následně dotočené televizní reportáži. Je zarážející, že se v profesi s tak silným zastoupením žen během celého ceremoniálu žádná k mikrofonu nedostala. Slavnostní náladu dokresloval Martin Moudrý hrou na varhany.

Jedná se o samé knihovnické úspěchy a ukázky skvělé praxe, je tedy radost tento přehled sledovat. Na oceněných je často znát oprávněná hrdost, dojetí a čirá radost z pozitivního přijetí jejich nadstandardní práce. Jednu z knihoven podporoval i fanoušek s transparentem. Z vyvýšeného stupínku před varhanami odcházel knihovnice, knihovníci, případně zřizovatelé knihoven s plnými rukama květin, dortů a papírových tašek s publikacemi a společenskými hrami. Letošní předávání knihovnických ocenění tedy proběhlo v příjemné atmosféře, aktivity vítězů mohou být motivací pro ostatní knihovny a všichni budeme doufat, že slova pana ministra o nutnosti zlepšení platového ohodnocení knihovnické práce nevyjdou naprázdno.

KATEŘINA NEKOLOVÁ | katerina.nekolova@nkp.cz

Události

Několik osobních postřehů z Knihoven současnosti 2018

Sešli jsme se netradičně v posluchárně Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v centru Olomouce. Příjemné prostředí v srdci města poskytovalo konferenci komfortní zázemí. Jako zástupce mediálního partnera jsem měla možnost navštívit jakoukoli přednášku – a bylo skutečně z čeho vybírat. Při podrobnějším studiu programu jsem najednou stála před volbou, co navštívit. Podle mého názoru byla tato celostátní konference programově přínosná a podařená. Doprovodný kulturní program i sportovní Inforun byl příjemným oživením.

V sekci Knihovna pro všechny zazněla přednáška týkající se programu Friendly Vox a seznamovala nás s tímto programem/portálem sloužícím k usnadnění práce s textem nevidomým a slabozrakým a s instalací programu do knihoven. Přednáška Jana Černeckého a Josefa Štěrbý se jmenovala **Praktické využití Friendly Vox pro seniory v knihovnách**.

Dále zde zaznělo z úst Dagmar Kučerové z Městské knihovny v Lounech **Představení projektu Třetí věk (příklad dobré praxe)**. Vzpomínka na tuto přednášku mne ještě dnes zahřeje u srdce a vyvolá úsměv na tváři. Paní ředitelka knihovny nás přesvědčila, že třetí věk nemusí nutně znamenat nemoc, bezmoc a osamění (jak to často bohužel prezentují média). Naopak, může to být čas splnit si své sny, realizovat koničky, navázat nové kontakty. Projekt umožňuje seniorům seberealizaci a obohacení duševního života. Do knihovny chodí i děti těchto seniorů na tzv. „dětičák“!

Absolvovala jsem rovněž praktický workshop české znakové řeči pod vedením Karla Redlicha, který byl nejen velmi zajímavý, ale i přínosný. Za hodinu jsme se naučili představit, říci, kolik nám je let, zda máme sourozence, a zeptat se další osoby, odkud pochází apod.

V sekci Design služeb a marketing hovořily ve své přednášce **Knihovna – pulzující křižovatka starého Brna** s velkým zápletem Libuše Nivnická, ředitelka Knihovny Jiřího Mahena, a Martina Vojáčková, studentka KISK Masarykovy univerzity v Brně, o vybudování studentské Knihovny Na Křižovatce (*pozn. red.:* informovali jsme o ní ve *Čtenáři* č. 2/2018, s. 59–61).

V sekci Infobox nám svou přednáškou **Drony, roboti a virtuální realita. Je to budoucnost knihoven** Martin Krčál připomněl, že knihovny před novými technologickými vymoženostmi nemohou zavírat oči, a také informoval o možném využití těchto prostředků v práci knihoven.

V sekci Celoživotní vzdělávání knihovníků Michal Indrák ve svém vystoupení **Knihovny a vzdělávání. Závěry 22. semináře CASLIN 2017** shrnul postupy, metody i závěry vyplývající z tohoto zajímavého semináře. V následné diskusi zaznělo, že jsme tak trochu svoji šanci na využití závěrů z této konference promarnili.

V sekci Aktuální klíčové a koncepční projekty českého knihovnictví mne mj. zaujala přednáška Martina Kocandy, generálního ředitele NK ČR, na téma zpřístupnění zdigitalizovaného obsahu v kontextu novely autorského zákona. Ve svém vystoupení, na které netrpělivě čekala celá knihovnická obec, nás seznámil s vývojem situace v souvislosti s vyjednáváním podmínek s agenturou Dilia.

To jsou mé postřehy a zážitky. Samozřejmě jsem navštívila i jiné sekce, ale tohle se mi dostalo „nejvíce pod kůži“. Více si můžete přečíst ve sborníku z konference. Nezbyvá, než popřát jejím organizátorům, aby se jim další ročníky povedly stejně (ne-li více) jako tento. Bohužel, nemohla jsem být v jednu chvíli na třech místech současně, ač bych ráda byla...

RENÁTA SALÁTOVÁ | renata.salatova@nkp.cz

Druhá národní knihovna

1. část

Moravská zemská knihovna v Brně (MZK) patří spolu s Národní knihovnou ČR k páteřním institucím knihovnického systému v naší zemi. Od roku 2001 sídlí v nové budově, díky níž se jí nejenom podařilo zkvalitnit služby, ale současně zajistit pro provoz knihovny zázemí, které odpovídá potřebám informační instituce 21. století. Redakce požádala o rozhovor jejího ředitele Tomáše Kubíčka, který popisuje její stávající aktivity i plány do budoucna.

Foto: archiv MZK

- **Vycházíme z toho, že knihovny by se měly transformovat či se už transformují do podoby komunitních center. Neznamená to nic jiného, než že by se knihovny měly stávat místem, které lidé automaticky pokládají za společensko-kulturní střed obecního života – ať už má příslušná obec 100 obyvatel či půl miliónu.**
- **Ministerstvo kultury rozšířilo náš statut o zřízení instituce, která se má starat o propagaci české literatury doma i v zahraničí... Centrum vzniklo úderem prvního ledna 2017, ve skutečnosti se však teprve postupně naplňovalo zaměstnanci a v plném provozu běží teprve od června 2017.**

Knihovna začala vznikat v průběhu 18. století jako součást osvícenské myšlenky zpřístupnění vzdělání veřejnosti. Její základy spočívají v činnosti Hospodářské společnosti založené v roce 1770 a posléze se stala součástí Františkova muzea (dnešního Moravského zemského muzea). K osamostatnění knihovny došlo v roce 1900 rozhodnutím Zemského výboru. V roce 1919 se knihovna stává Zemskou a univerzitní knihovnou a její funkce se rozšiřuje o službu brněnskému vysokému školství. Stávající instituce vznikla postupným spojením Zemské a univerzitní knihovny, Ústřední (později Státní) pedagogické knihovny a Státní technické knihovny.

Jak byste charakterizoval současnou roli MZK? MZK hraje vlastně roli druhé národní knihovny – jak charakterem sbírek a fondu, který se od roku 1935 buduje na principu povinného výtisku, tak s ohledem na rozsah činností, které v rámci systému českého knihovnictví vykonává či poskytuje. Je nositelkou řady projektů, které mají

národní a mezinárodní význam – počínaje centrálním portálem Knihovny.cz, až po výzkumné a badatelské projekty *Národní kulturní identity (NAKI)*, *Horizont*, *GAČR*. Zajišťuje ochranu písemné části kulturního dědictví, je pověřena prezentací české literatury na světových knižních veletrzích a do její gesce spadá i České literární centrum. Jednoduše řečeno, MZK má svoji nezastupitelnou funkci v rámci krajské, národní i mezinárodní spolupráce na poli knižní kultury a knihovnictví.

MZK plní i regionální funkce. Čemu se v současné době nejvíce věnujete?

Dobře víte, že metodická funkce a koordinační funkce, které z postavení krajské knihovny vyplývají, jsou široké a zanedbat není možné žádnou z jejich složek. Jinak by to prostě celé nefungovalo. Správná odpověď na vaši otázku by tedy měla znít, že nejvíce se věnujeme všemu. Ale samozřejmě jsou oblasti, na něž se nyní soustředujeme s větším důrazem. Vycházíme přitom

z toho, že knihovny by se měly transformovat či se už transformují do podoby komunitních center. Neznamená to nic jiného, než že by se knihovny měly stávat místem, které lidé automaticky pokládají za společensko-kulturní střed obecního života – ať už má příslušná obec 100 obyvatel či půl miliónu. To s sebou nese potřebu fyzické proměny knihovny, jejího obsahu a v nemalé míře to rovněž zvyšuje nároky na osobu knihovníka či spíše častěji knihovnice. Naším úkolem je vytvářet programové nabídky, modely vzdělávacích akcí, které mohou garantovat novou funkci knihoven, vzdělávat knihovníky, metodicky je zajišťovat a pomáhat jim hledat prostředky na tuto novou roli. Mám například radost z toho, že se nám podařilo s reprezentací kraje vyjednat a nyní ve třetím ročníku potvrdit vznik a zavedení nového dotačního titulu Jihomoravského kraje *Obecní knihovna*, který právě slouží na podporu modernizace a vybavení knihoven v kraji a jehož výše je přibližně pět miliónů korun ročně. Do projektu bylo vloni podáno 157 žádostí a uspokojeno jich bylo 142. I to o něčem svědčí. Tento projekt od nás nyní modelově přejímají i jiné kraje a to nás opravdu těší. Máme v kraji kolem 680 knihoven a naším úkolem také je tyto knihovny navzájem spojovat, vstupovat jejich jménem do jednání s krajem, ale i se starosty, postarat se co nejlépe o to, aby svou práci mohly odvádět za co nejpříznivějších podmínek. Když to funguje, je to čistá radost. Pro mě je takovým příkladem knihovna v Křtinách, kam se rád opakovaně vracím i díky osvícenému starostovi. S ním jsme se domluvili na řadě projektů, protože si uvědomuje pomoc, kterou má ze strany obecní knihovny. Ne náhodou se Křtiny staly jihomoravskou vesnicí roku 2017 a její knihovna knihovnou roku. Ale takových příkladů by bylo možné uvést celou řadu. Bohužel ale i opačných – například dlouhodobě se nám nedaří přesvědčit k většímu zájmu o knihovnu zřizovatele ve Slavkově u Brna...

Loni se MZK spolupodílela na organizaci čtenářské soutěže pro děti Jižní Morava čte. Jaký měla ohlas a co nového připravujete na letošní ročník?

Máme už za sebou druhý ročník soutěže, která je mnohem úspěšnější, než jsem doufal. Nápad na její uspořádání vyšel od nás, podařilo se nám pro něj nadchnout břeclavského ředitele knihovny

MZK sídlí v nové budově od roku 2001 Foto: archiv MZK

Marka Uhlíře a stali se z nás dobří partneři. Jde vlastně o konkrétní příklad činnosti, která je pro knihovnu logická a přitom nepřenositelná. Nejde však jen o to, že by se mělo zvýšit čtenářství či potřeba čtení. V tomto projektu jde i o vytvoření podmínek pro komunikaci mezi lidmi. Čtenáři by si měli umět povídat o tom, o čem čtou. Přitom by si také měli uvědomit, v čem je čtení nenahraditelné. Podpůrné aktivity prvního ročníku směřovaly současně k obeznámení s tím, co se honosně nazývá regionální identitou. Jde vlastně jen o to uvědomit si význam místa, z něhož pocházím, s nímž sdílím vzpomínky, příběhy a důvěrnou známost. Zvláště ve světě, který se dnes zakládá na evropanství či světoobčanství, je toto vědomí konkrétního místa a pospolitosti důležité. To byly dva hnací motory našeho projektu, který měl za úkol využít čtení a motivovat schopnosti kriticky o čteném přemýšlet. Čtení tedy nebylo cílem, ale nástrojem. Opět se podařilo přesvědčit Jihomoravský kraj, aby na projekt

vytvořil dotaci, z níž už třetím rokem mohou knihovny čerpat. Tato soutěž však má ještě další dva důležité efekty. Jednak se i díky mediální kampani podařilo zviditelnit knihovny v kraji, jednak se ukázalo, jak silná je síť našich knihoven a co dokáží, když se spojí. V rámci projektu *Jižní Morava čte* proběhlo 228 akcí, kterých se zúčastnilo 5574 dětí, včetně rodičů a prarodičů do knihoven zaměřilo celkem 7209 účastníků.

MZK je také vědeckovýzkumnou organizací a její zaměstnanci jsou řešitelé řady zajímavých projektů. Na které byste rád upozornil?

Naše knihovna má jednak vlastní vědecké projekty, jednak je přirozeným partnerem pro jiné vědecké a výzkumné instituce. Na půdě naší instituce se aktuálně řeší několik projektů NAKI, a to i ve spolupráci se špičkovými pracovišti Masarykovy univerzity, Vysokého učení technického či Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Máme projekt Grantové agentury ČR, projekty dotované z Institucionální podpory vědy a výzkumu, získali jsme podporu mezinárodního Visegrádského fondu, řešíme řadu projektů VISK, dokonce jsme spolunositeli projektu z programu Horizont. Vybírat mezi nimi ty nejdůležitější by nemělo smysl, protože každý rozvíjí některou z činností knihovny a na každý jsme svým způsobem pyšní. Určitě bych však chtěl zmínit projekt *Centrálního portálu knihoven*, na který s netrpělivostí čekala celá knihovnická obec a který vzbuzuje nejvíce pozornosti. Před třemi roky jsme navíc zavedli systém interních grantů, tedy podpory vědecké činnosti, o níž mohou žádat naši zaměstnanci, který je má motivovat k vědecké práci. Minulý rok jsme jej rozšířili o externí projekty. V rámci soutěže jsme vyzvali i externí badatele k předložení projektů, které by podporovaly badatelskou či ochránářskou práci s našimi fondy. Toto výběrové řízení bylo úspěšné. Díky němu vzniklo opět několik špičkových projektů týkajících se jak průzkumu a ochrany fondů před plísňemi, tak problematiky hudebních či kulturních dějin, které souvisejí se sbírkovou činností knihovny. Všechny vycházejí vstřícně z skutečnosti, že se posiluje role vědeckovýzkumných center a institucí a jejich podpora založená na kvalitě vědecké a badatelské práce. Chceme na to být připraveni.

Novou součástí MZK je i České literární centrum...

Ministerstvo kultury rozšířilo náš statut o zřízení instituce, která se má starat o propagaci české literatury doma i v zahraničí. Knihovny a literatura je logické spojení. Navíc funkčně jde o téměř totožný úkol. Pro řadu aktivit knihoven je literatura nástrojem jejich komunitní činnosti. Centrum vzniklo úderem prvního ledna 2017, ve skutečnosti se však teprve postupně naplňovalo zaměstnanci a v plném provozu běží teprve od června 2017. Vášni kolem jeho založení bylo nemálo, ale to jaksí patří k českému rybníku. Centrum v tuto chvíli realizuje rezidenční programy, zve zahraniční autory do České republiky, zapojuje se do sítě světových literárních domů, připravuje rezidenční pobyty pro české spisovatele v zahraničí i v České republice, kontaktuje zahraniční literární festivaly – prostě maximálně usiluje o export české literatury do zahraničí. Je vlastně jedním z klíčových nástrojů české kulturní diplomacie, tedy mělo by jím být... Odhaduji, že bude potřeba tak dvou roků, než bude možné jeho činnost zodpovědně hodnotit. Nezapomeňte, že se jedná o typ činnosti, která tady doposud neexistovala, a mnohé procesy je tedy nutné založit od píky. Je třeba hledat inspiraci v obdobných zahraničních institucích, a především navázat s nimi vztahy.

JAROSLAV CÍSAŘ | ctenar@svkkl.cz
Dokončení příště

Moravská zemská knihovna v Brně (údaje o činnosti za rok 2017)

počet pracovníků (fyzický stav)	208
velikost fondu (knihovní jednotky)	4 222 678
počet čtenářů	20 896
počet výpůjček (fyzických)	665 129
počet akcí pro veřejnost / pro odborníky z knihoven	260/113
počet fyzických návštěvníků	375 879
počet návštěvníků online služeb (katalog+výpůjční protokol+reg. a spec.databáze)	3 539 669
vlastní specializované databáze	3
licencované EIZ	16
počet vstupů do EIZ	26 456

Ze stránek Čtenáře... tentokrát před 68 lety

Vybrala: **VLADIMÍRA ŠVORCOVÁ**

Na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století odrážely stránky *Čtenáře* snahu o ovládnutí, proměnu a mocenské využití veřejných knihoven. Nejen že mělo být z regálů odstraněno množství „závadné“ literatury, ale tato díla – podobně jako osobnosti a události – měla být vymazána z kolektivní paměti obyvatel této země. Významnou úlohu plnilo uvědomělé plánování četby. Pravidelná rubrika *Plán práce se čtenářem* vycházela ve *Čtenáři* každý měsíc. Knihovnicům byla připomínána významná výročí a doporučovány knihy, které podávaly jejich politicky správný výklad.

Rok 1950 nebyl vybrán pro listopadové číslo letošního *Čtenáře* náhodně. Právě v listopadu tohoto roku vypsalo Ministerstvo informací a osvěty soutěž Budujeme vzornou lidovou knihovnu (BVLK), aby zajistilo úspěšný rozvoj veřejných lidových knihoven a aby podnítilo zájem knihovniců veřejných lidových knihoven i členů národních výborů, stálo v prohlášení tehdejšího náměstka ministra informací a osvěty Miroslava Kouřila v č. 9 druhého ročníku *Čtenáře*. Soutěž měla podporovat nové metody práce, představovala jakousi „knihovnickou variantu socialistického soutěžení“, které se uplatňovalo v průmyslu ke zvýšení produktivity práce. Současně byla BVLK, jak soutěž zkratkou v následujících čtyřiceti letech knihovnické obvykle nazývali, možnost kontrolovat nové výchovné postupy v knihovnické práci i postup očisty knihovnických fondů od „literárního braku“. Za vyhlášením soutěže byly ve *Čtenáři* otištěny soutěžní podmínky. Knihovny byly rozděleny do pěti kategorií podle počtu obyvatel obce, protože na začátku 50. let ještě neexistovala pevná síť krajských, okresních a místních lidových knihoven. Na rozdíl od pozdějších úprav podmínek soutěže (v roce 1958), obsahovaly soutěžní podmínky z roku 1950 přímo výčet titulů „pokrokové“ literatury, včetně titulů novin a časopisů, které musela soutěžící knihovna ve svém fondu vlastnit. Když ponecháme stranou politický nátěr, bylo v podmínkách mj. stanoveno také důstojné umístění knihovny, pokud možno ve středu obce, místnosti měly být suché, světlé, dobře přístupné a tak prostorné, aby mohla mít i malá obecní knihovna volný výběr. Rovněž vybavení skříněmi, regály, stoly a jiným zařízením musí být dostatečné, aby provoz knihovny hladce probíhal, stálo v podmínkách. U jednotlivých kategorií knihoven byl stanoven počet čtenářů a výpůjček. Knihovny v krajských městech byly povinny vybudovat hudební oddělení, v okresech, kde sídlily jiné národnosti, se musela nakupovat literatura v jazyce této národnosti. Organizace soutěže byla tříступňová. V okresním kole mohly knihovny získat uznání rady okresního národního výboru, v krajském kole uznání rady krajského národního výboru a v ústředním kole uznání ministerstva a jako nejvyšší stupeň čestný štít a titul *Vzorná lidová knihovna*. První ročník byl vyhlášen k 7. listopadu 1950 a jeho uzávěrka byla k 31. 12. téhož roku. Kdo by se chtěl dozvědět, které první tři knihovny získaly v prvním ročníku titul *Vzorná lidová knihovna*, stačí, když prolistuje následující ročník *Čtenáře* z roku 1951.

Podmínky soutěže Budujeme vzornou lidovou knihovnu.
Čtenář. 1950, roč. 2, č. 9, s. 228–232.

Lenka Šimková: Za Čtenáře budu kopat dál

Šéfredaktorka: 2007–2016

Čtenářka a příspěvatelka na mateřské dovolené: 2016–dosud

Moje první publikační rande se *Čtenářem* proběhlo v roce 2007. Pro lednové číslo jsem připravila kratičký článek s názvem *Městská knihovna v Kostelci nad Černými lesy v novém kabátě*, který upozornil na tehdy rekonstruované prostory pro knihovnu. Její návštěvu jsem absolvovala jako zaměstnanec Středočeské vědecké knihovny v Kladně, ovšem ve zcela jiné pozici, než tomu mělo být o několik měsíců později... Že se na podzim roku 2007 stanu šéfredaktorkou časopisu, jsem opravdu netušila! Řešila jsem tehdy hlavně to, jak poskládat velká a malá počáteční písmena v záluďném názvu Kostelec nad Černými lesy... Než však stihlo (nejen) v Černých lesích opadat listí, seděla jsem v Praze na šéfredaktorské židli. Pro někoho, kdo právě dostudoval, ač pro tuto pozici asi nevhodnější obor Informační studia a knihovnictví, to byla docela výzva. Přijala jsem ji – a dodnes toho nelituji.

Výzev bylo v následujících letech ještě několik. Další přišla hned v roce 2008. *Čtenář* slavil 60 let...! Inu, s kolegyní Olgou Vaškovou jsme se rozhodly slavit také, a to hlubokým ponorem do redakčního archivu. Na zažloutlých stránkách na nás čekalo pátrání po pachatelích, kteří měli a někteří z nich dodnes mají *Čtenáře* na svědomí. Mám teď na mysli vydavatele, členy redakční rady, redaktory, autory a další příznivce časopisu. Bylo to dobrodružství a snad jsme i mnohé odhalily!

Pro mě možná to nejdůležitější, což dokazuje také název této rubriky *Lidé kolem Čtenáře*. *Čtenář* mi totiž bude vždy připomínat nezapomenutelné lidi kolem něj. Mnozí z nich již dostali v této rubrice slovo, mnohé bych mohla jmenovat. Obávám se však, že by tu nestačilo místo.

Foto. archiv L. Šimkové

Vrátím se tedy ještě k těm výzvám. Oproti vzpomínkám předcházejících příspěvatelů se může zdát, že v období 2007–2016 se ve *Čtenáři* nic převratného nedělo, a svým způsobem je to pravda. Redakce byla po menší personální turbulenci stabilizovaná, měla jakž takž střechu nad hlavou, fungující redakční radu – a hlavně měla na co navazovat. Přesto ani tyto roky tak úplně klidné nebyly. Vzpomenu tedy alespoň stručně některé záležitosti, které jsme v této době řešili.

Oslavili jsme zmíněnou šedesátku, spustili jsme elektronickou verzi časopisu a vystoupili jsme na konferenci *Knihovny současnosti*. Rozpustili jsme velkou redakční radu a přizvali zájemce o intenzivní práci v malé redakční radě (to vše

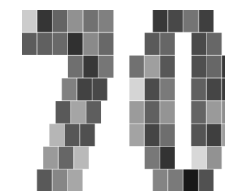
v roce 2008). Stěhovali jsme se v rámci revitalizace Klementina „z bláta do louže“, až jsme se nakonec raději přestěhovali do Kladna ke svému vydavateli (2011). Vyhlásili jsme dvě fotosoutěže, ze kterých vznikly povedené obálky dvou ročníků *Čtenáře* (2013, 2015). Mezi odbornou veřejností jsme uspořádali anketu, která nám přinesla zajímavé podněty a náměty do další redakční práce (2014). A dalo by se vzpomínat dál...

Na co však nevzpomínám tak ráda, je celkem nezastavitelný kolotoč termínů, který k výrobě časopisu neodmyslitelně patří. Na harmonogram, který přináší jistotu, že se časopis vždy řádně dostane ke svým předplatitelům, ale zároveň ho moc nezajímají dovolené nebo nemoci. Dá se to zvládnout – ne, že ne –, jen můžete mít občas pocit, že život letí ještě rychleji než obvykle. Devět let totiž uteklo jako voda. V roce 2016 jsem nastoupila na mateřskou dovolenou. To je zase jiný kolotoč, zejména kolegyně mi asi dají

za pravdu. Co je ale podstatné, stala jsem se nadšenou čtenářkou *Čtenáře*. O to více nadšenou, protože vidím, že jeho stávající šéfredaktor v něm skvěle zúročuje svoje zkušenosti a posouvá ho opět o příčku výš. Myslím si tedy, že po téměř deseti letech přišla moje čtenářská pauza včas. Mezi stohy papírů, byť se sebelepšími články, se dá totiž i snadno vyhořet.

Během mého působení v redakci se objevily samozřejmě i nemilé podněty. Jedním z nich byla například myšlenka, zda by nestačil *Čtenář* jen elektronický. Celostátní oborový časopis pro všechny typy a velikosti knihoven? To teda nestačil, kopali jsme tenkrát za jeho tištěnou verzi. Vyhráli jsme, a tak ji teď každý měsíc netrpělivě očekávám ve schránce – říkám tomu „skvělé vytržení ze světa plenek“. A vím, že pokud se po téhle „dovolené“ do knihovnického oboru vrátím, ať už v jakékoli pozici, budu za *Čtenáře* kopat dál – knihovníci jsou skvělý tým.

Nabídka

70 let časopisu **Čtenář**

Výstava 70 let časopisu Čtenář

Středočeská vědecká knihovna v Kladně, p. o., vydavatel časopisu Čtenář – měsíčník pro knihovny, který vychází s finanční podporou Středočeského kraje a Ministerstva kultury, připravila výstavu o historii a současnosti periodika. Představuje předchůdce tohoto titulu, měnící se grafickou úpravu časopisu i jeho hlavičky, kolektiv jeho tvůrců, dobové ukázky obsahu, přehled dalších knihovnických časopisů vycházejících v ČR aj. (blíže viz <http://svkkl.cz/ctenar>).

Výstava (9 rámu vel. 100 x 70 cm + 1 rollup s obecnými informacemi v českém i anglickém jazyce) je k zapůjčení zdarma na základě výpůjční smlouvy; vypůjčitel hradí pouze dopravu, instalaci, případné pojištění proti poškození. V případě zájmu o výpůjčku kontaktujte Ivonu Kasalickou (SVK v Kladně, p. o., Gen. Klapálka 1641, 272 01 Kladno; kasalicka@svkkl.cz; 725 429 967).

Pár kroků od pomoci, pár kliků od zdroje

(podpora studentů v Národní technické knihovně)

Případová studie s popisem jednoho dne fiktivního uživatele Národní technické knihovny (NTK), která vznikla na základě poznatků získaných prostřednictvím dvou mystery visitingových šetření, dvou etnografických studií a několikaleté praxe s poskytováním služeb.

Umožňuje získat představu o benefitech, které uživateli používání prostor knihovny přináší, a nastiňuje potenciální přínos, který by mohl mít z komplexního využití nabízených zdrojů a služeb, které zůstávají často nerozpoznané anebo nevyužité. Již nyní by se měly akademické knihovny připravovat na budoucí studenty, kteří nastoupí ke studiu v příštích dvaceti letech.

musíme se zaměřit na uživatele z přilehlých institucí. Fyzické prostory knihovny a její služby využívají především studenti z blízkých škol. Jejich bezprostřední zkušenost nás zajímá nejvíce, chceme-li dokumentovat přínosy i rezervy nabízených služeb, včetně studijních prostor.

Fungování knihovny z pohledu uživatele

Příliš často máme tendenci popisovat vlastní činnost z pohledu knihoven a knihovníků. Podíváme-li se však z perspektivy uživatele, dostaneme zcela jiný obrázek. Knihovna, její funkce, struktury, posvátné řády a neotřesitelné jistoty se smrští a stáhnou do pozadí. Zdánlivé samozřejmosti a modly knihovnické profese se stanou neviditelnými, zatímco domnělé detaily mají náhle zásadní vliv na okamžité pocity, nálady a kvalitu prožitého dne i potenciální úspěch a neúspěch v každodenním boji se studijními, pracovními, rodinnými a dalšími povinnostmi. Následující příběh nepopisuje konkrétní osobu, ale je založený na datech získaných v průběhu dvou mystery visitingových šetření [1, 2], dvou etnografických studií [3, 4] a na zkušenostech nabytých během několika let práce s uživateli a jejich pozorováními. Strukturované výsledky a podrobná metodologie jsou nad rámec tohoto článku a naleznete je přímo ve zmiňovaných studiích.

→ **Příliš často máme tendenci popisovat vlastní činnost z pohledu knihoven a knihovníků. Podíváme-li se však z perspektivy uživatele, dostaneme zcela jiný obrázek. Knihovna, její funkce, struktury, posvátné řády a neotřesitelné jistoty se smrští a stáhnou do pozadí.**

Cílem NTK je podporovat vědu, výzkum a vzdělávání zejména v technických oborech a v roli národního centra rozvíjet informační podporu a zlepšovat dostupnost odborných zdrojů a kvalitu veřejných informačních služeb pro všechny občany České republiky. Pokud jde o využívání samotné budovy otevřené v roce 2009 uprostřed kampusu pražských technických vysokých škol,

Uživatelé nejsou anonymní masa identifikačních čísel a uživatelských jmen, ale unikátní osobnosti s vlastními příběhy. Ztělesněním těchto individualit může být třidvacetiletá studentka vysoké školy Eva, která je typickou představitelkou uživatele NTK. Statistiky dokládají, že od přestěhování knihovny z Klementina do Dejvic v roce 2009 vzrostl podíl studentů mezi uživateli NTK z 20 % na více než 80 %. Takřka třetinu návštěvníků tvoří zahraniční studenti. Knihovnu již dávno nenavštěvují pouze posluchači technických oborů, ale využívají ji studenti z celé Prahy, kterým chybí dostatečné studijní zázemí na jejích mateřských univerzitách a školách.

Den uživatelky Evy

Eva přichází do knihovny už v osm hodin ráno, aby se společně se spolužáky připravila na dopolední zkoušku. Jelikož do půlnoci musí ještě odevzdat anotaci připravované bakalářské práce, má před sebou celý den v kampusu. V naděm batohu nese vedle notebooku, poznámek a dalších nezbytností také láhev na vodu a jídlo na celý den. Chvilu trvá, než se „probojuje“ přes vstupní turnikety, a tím pro ni naštěstí většina omezení končí. V prostorách knihovny může jíst, pít i mluvit. Batoh si může a nemusí odložit do zamykatelných skříněk a nikdo ji nebude okřikovat, pokud na chvíli usne na jedné z pohovek. To všechno Eva v knihovně občas dělá, protože v kampusu tráví mnohdy celý den a cesta na kolej jí trvá osmdesát minut. Podstatně jí to ulehčuje plánování a přebíhání mezi školou, prací a atletickým tréninkem. Ke studiu nastoupila v roce 2014, a tak je pro ni budova NTK samozřejmě součástí studijního života. Nemá tušení, jak vášnivě debaty se o volnosti pravidel vedly a jaké obavy o knihy a vybavení knihovnicí před otevřením nové budovy měli. Studenti důvěru do nich vloženu štedře vracejí a podle očekávání autorů modelu služeb se většinou chovají citlivě k vybavení knihovny i ostatním kolegům.[5]

Díky včasnému příchodu si mohou Eva a její spolužáci zabrat svůj oblíbený stůl přímo u ochozu atria knihovny, kde je dostatek místa na poznámky i notebooky, příjemné denní světlo a navíc je to kousek k toaletám a jídelním automatům. Na zkoušku se jako většina studentů učí z poznámek a vytištěných prezentací. Skripta si Eva půjčila jen jednou v prvním ročníku a poté

zjistila, že ke zkouškám je většinou nepotřebuje. Pokud jsou přeci jen nutná, stáhne si nelegální kopii ze serveru pro sdílení souborů. Materiály k ostatním předmětům má přímo od vyučujících, a tak si až dosud vystačila se školním intranetem a vlastními poznámkami.

Po zkoušce se vrací do knihovny sama. V příštích hodinách musí dokončit anotaci připravované bakalářské práce, jejíž součástí je seznam klíčových informačních zdrojů, z nichž bude čerpat. V budově je kolem třetí hodiny odpoledne více než 1100 uživatelů. Najít volné místo Evě trvá několik minut a nakonec se uchýlí do jedné z velkých studoven, mimořádně otevřených během zkouškového období. V parném dni je vzduch v NTK příjemně chladný, a tak otevírá notebook, nasazuje si sluchátka a pouští se do práce. Pro Evu i mnoho dalších uživatelů, s nimiž jsme hovořili, je o dost snazší se na studium soustředit v knihovně než doma či v kavárně. Uprostřed desítek studentů zahloubaných do studia a práce jim není příjemné trávit čas na YouTube či sociálních sítích a chybí i další rušivé elementy jako neuklizený pokoj a hlucňící spolubydliči.

Dlouho odkládaný úkol není pro Evu jednoduchý. Poslední souvislý text, který psala, byla maturitní práce. Neví si rady, čím začít a jak popsat, co je cílem jejího projektu. Vyhledávání a čtení informačních zdrojů odkládá na poslední chvíli. O tvorbě citací raději ani nepřemýšlí. Když už se konečně k vyhledávání dostane, vkládá do Googlu varianty názvu své práce a frustrovaně se probírá desítkami neúčinných reklam a blogů. Poté, co konečně objeví několik slibně vypadajících zdrojů, nedaří se jí stáhnout plný text v PDF. Evina práce se nakonec protáhne až do jedenácti hodin v noci. Jedno podlaží zůstane otevřené až do dvou hodin ráno a na to naváže otevření noční studovny. Tu dnes Eva naštěstí nemusí využít. I to už se jí v minulosti stalo a v knihovně pracovala až do čtyř do rána.

Evino chování je typickým příkladem toho, co jsme mohli přímo i nepřímo pozorovat v mnoha různých obměnách. Více než polovina zaregistrovaných uživatelů si nikdy nepůjčila tištěnou knihu. Přestože využití elektronických knih a časopisů zpřístupňovaných NTK neustále stoupá, ze zkušenosti i uživatelských průzkumů víme, že povědomí o nabízených zdrojích a službách je

mezi uživateli velmi malé. Ocitáme se tak v paradoxní situaci. Zoufalí studenti, bojující se svou první seminární či bakalářskou prací, tráví hodiny v knihovně, sedíce jen pár metrů od informačních pracovníků, kteří jim mohou podstatně usnadnit práci. Beznadějně tápají jen několik kliků od zdrojů, které se snaží získat nelegálně nebo komerční cestou za nemalý poplatek.

Tým pro informační podporu studia a jeho úkoly

Zvyšování povědomí o nabízené podpoře je jedním z úkolů týmu pro informační podporu studia, který nahradil referenční oddělení. Informační pracovníci čerpají z vlastních zkušeností získaných při studiu technických, přírodovědných a humanitních oborů. Konzultační služby poskytované na principu peer-to-peer [6], využívají zejména pisatelé diplomových prací, a stávajíci

podpora se tak blíží myšlence zbudování Centra pro podporu psaní kvalifikačních prací.[5]

Evin příběh dokumentuje, nakolik existence NTK zjednodušuje studentům život a kolik práce máme stále ještě před sebou. Naším cílem není a nemůže být pouze čekat na zadání od akademických partnerů, pasivně ho naplňovat a sloužit jako designová studovna. Snažíme se aktivně iniciovat nové služby, rozvíjet spolupráci napříč kampusem a experimentovat. Agilně hledáme mezery ve vzdělávacím systému, jež jsou v domněně naší expertizy a které můžeme ve spolupráci s vyučujícími doplňovat a pomáhat jim připravovat studenty na vysoce konkurenční prostředí v propojeném a plně globalizovaném odvětví techniky. Kromě přímé podpory studentů se proto soustředíme právě na spolupráci se středněškolskými a vysokoškolskými učiteli, kteří mají na studenty největší vliv. Nabízíme jim vysoce specializované služby, včetně odborných kurzů a konzultací v anglickém jazyce a mnoha dalších benefitů.

Již nyní se připravujeme na budoucí studenty nastupující ke studiu v příštích dvaceti letech. Vyhodnocujeme fungování knihovny a připravujeme změny prostorů a služeb, které budou reflektovat trendy v akademické komunikaci a vzdělávání a unikátní potřeby komunity, již sloužíme. Chceme být pro naše uživatele dokonalou akademickou knihovnou a jejich partnerem na cestě za vzděláním, věděním a úspěchem.

ALENA CHODOUNSKÁ

alena.chodounska@techlib.cz

Použité zdroje

- [1] SUDOVÁ, Miroslava. *Mystery visiting v knihovnách* [online]. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Kabinet informačních studií a knihovnictví, 2014 [2017-06-12]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/384477/ff_m/.
- [2] ORLOVÁ, Jana, Alena PAVELOVÁ, Alena CHODOUNSKÁ, Edita JINDRÁKOVÁ, Sandro KIKNAVELIDZE a Tereza HRABOVSKÁ. *Vyhodnocení mystery visitingového průzkumu Národní technické knihovny* [online]. Praha: NTK, 2015 [2018-05-30]. Dostupné z: <http://invenio.nusl.cz/record/204396?ln=cs>.
- [3] CHODOUNSKÁ, Alena. *Za zdmi akademické knihovny: kombinovaná etnografická studie osmi studentů techniky* [online]. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Kabinet informačních studií a knihovnictví, 2016 [2018-05-30]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/181814/ff_m/Diplomova_prace_Chodounska.pdf.
- [4] KRUEGER, Stephanie. *Beyond the paywall: a multi-sited ethnographic examination of the information-related behaviors of six scientists* [online]. Berlin: Humboldt Universität zu Berlin, 2016 [2018-05-30]. Dostupné z: <http://edoc.hu-berlin.de/dissertationen/kruieger-stephanie-2016-07-22/PDF/kruieger.pdf>.
- [5] ŽIŽKOVÁ Štěpánka a Radka ŘÍMANOVÁ. *Nové služby nové Národní technické knihovny. ITLib* [online], 2008, 3 [2018-05-30]. ISSN 1336-0779. Dostupné z: http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2008/3/nove-sluzby-nove-narodni-technicke-knihovny.html?page_id=1248.
- [6] CHODOUNSKÁ Alena, Pavlína TVRDÁ a Jiří HENZL. *Pokročilá informační podpora v Národní technické knihovně*. In: *ITLib* [online], 2017, 2 [2018-05-30]. ISSN 1336-0779. Dostupné z: <http://itlib.cvtisr.sk/buxus/docs/36-Pokrocila.pdf>.

Inspirace

Pomáháme seniorům neztratit se v digitálním světě

Názory účastníků pravidelného vzdělávání seniorů v informačních a komunikačních technologiích (ICT) v Knihovně města Ostravy uvedené v boxu na s. 407 nejsou vůbec neobvyklé a dobře ilustrují důležitou roli knihoven ve zvyšování digitální gramotnosti jejich návštěvníků. Byť se někomu může zdát, že počítačové vzdělávání probíhá v knihovnách už dlouho, určitým způsobem stagnuje a není snad tou „žhavou“ novinkou či úžasnou příležitostí, opak může být pravdou!

- **Zpráva o stárnutí obyvatelstva zemí EU z roku 2015 predikuje v roce 2060 v EU i v České republice 28 % populace starší 65 let... již dnes senioři společně s dětmi a mládeží tvoří největší skupinu návštěvníků veřejných knihoven.**
- **Z mých zkušeností se dá říci, že pokud se senioři rozhodnou v oblasti informačních technologií vzdělávat, dosahují slušných výsledků a v drtivé většině dále s počítačem pracují.**

Individuální výuka práce na internetu

Dovolím si podívat se na problém nejprve v širších souvislostech. Asi se všichni shodneme na tom, že knihovny už nejsou místem, kde se informace jen poskytují a uchovávají, ale čím dál více učí své uživatele s informacemi a novými informačními technologiemi pracovat. Důvodem je rychlý rozvoj a dostupnost informačních zdrojů, komunikačních prostředků a výpočetní techniky. Týká se to zejména internetu, chytrých telefonů, tabletů, elektronických knih, ale i plošné digitalizace a celkově rychlejšího životního tempa, a tím i větších informačních nároků dnešní společnosti. Knihovny zkrátka ztrácejí „informační monopol“, ale díky tomu se více stávají prostorem pro celoživotní vzdělávání a osobní rozvoj.

Nahrává tomu i fakt, že objem informací extrémně rychle roste, velmi rychle zastarávají a navíc často diskutovaná je i jejich objektivita, pravdivost a srozumitelnost. Největší výzvou současnosti se stává orientace v moři informací a nových technologií a právě tady mají knihovny co nabídnout. Dá se předpokládat, že jejich úloha bude v budoucnu ještě zásadnější. O tom, že knihovny jsou již dnes významným partnerem v procesu růstu digitální gramotnosti nejen seniorů, nás mohou přesvědčit i následující řádky: *Významným přínosem pro odstranění digitální propasti v přístupu obyvatel ČR k internetu jsou aktivity knihoven poskytujících veřejné a informační služby.*¹

¹ *Strategie digitální gramotnosti ČR na období 2015 až 2020* [online]. Praha: MPSV, 2015, s. 17 [cit. 2017-10-16]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/21499/Strategie_DG.pdf.

K zaujetí starších návštěvníků knihovny nabízejí speciální kurzy ICT pro seniory, v nichž ti mohou překonat své obavy z práce s ICT. (...) V České republice se 34 % uživatelů knihoven v uplynulých 12 měsících v knihovně zúčastnilo vzdělávací aktivity, což je více než průměr EU (25 %).²

Stárnutí populace

Knihovna města Ostravy je jedním z těch míst, kde se snažíme seniory dlouhodobě vzdělávat a umožnit jim osvojit si ICT dovednosti potřebné pro lepší orientaci a uplatnění v pracovním, společenském, ale i osobním životě. Senioři jsou stále považováni za relativně málo digitálně gramotné. Navíc demografický faktor stárnutí populace nahrává jejich vzdělávání nejen v knihovnách. Zpráva o stárnutí obyvatelstva zemí EU z roku 2015 predikuje v roce 2060 v EU i v České republice 28 % populace starší 65 let, na jednoho důchodce případnou pouze dva pracující, v současnosti jsou to čtyři.³ K tomu si přidejme skutečnost, že již dnes senioři společně s dětmi a mládeží tvoří největší skupinu návštěvníků veřejných knihoven.⁴ Dalším faktorem podporujícím vzdělávání seniorů v knihovnách je již zmiňovaný masivní rozvoj ICT technologií, kdy se např. internet stává „novým“ fenoménem a celospolečenským tématem. Například v roce 2005 mělo 30 % domácností v ČR počítač a jen 19 % internet, o jedenáct let později má již 76 % domácností jak počítač, tak internet. Příznačné je, že mezi jednotlivci používajícími internet jsou senioři v posledních letech nejrychleji rostoucí skupinou.⁵

Seniory nelze jednotně charakterizovat, jsou značně různorodou skupinou, stárnutí je individuální proces. Dá se ale říci, že potřebují vlastní „cestu“ a vlastní tempo (individuální přístup je výhodou). Je dobré společně s nimi objevovat jejich schopnosti, možnosti a preference – učit je, co chtějí oni, ne co chceme my. Velice oceňují vstřícnost, otevřenost a empatii lektora (asi nej-

více ze všech věkových skupin), hledají sociální kontakt, emoční podporu a pravidelnost (zejména osamocení senioři). Důležitá je i přehlednost, názornost, srozumitelnost, množství příkladů a opakování. Velmi užitečným přístupem je více oceňovat, chválit, motivovat, což je důležité pro překonávání nedůvěry ve vlastní schopnost efektivně se učit. V neposlední řadě je potřeba brát ohled na jejich schopnost soustředění a zapamatování, možnost informačního přehlcení, zdravotní a psychickou kondici, individuální zvyky, denní dobu aktivit... Knihovny jsou instituce, kde seniorům ve většině uvedených specifik vycházíme zpravidla vstřícně!

Účastníci kurzů

A co víc, z vlastní zkušenosti mohu říci, že vzdělávat seniory bývá přínosné i pro samotného knihovníka. Čas a úsilí, které věnujete této činnosti, se vám vrátí nejen skrze pocit smysluplně vykonané práce, ale i tím, že budujete komunitu spokojených uživatelů knihovny, kteří ji rádi a pravidelně navštěvují, účastní se zde i jiných aktivit a šíří její dobré jméno. Ti, kteří k nám do knihovny přijdou, jsou totiž většinou velmi dobře motivovaní, váží si školení a díky tomu také knihovny, která jim ho umožnila. Mají radost i z malého pokroku a je příjemné se s nimi pobavit i mimo oblast vzdělávání. Dále přinášejí životní zkušenosti a používají technologie smysluplněji, rozhodně jim nehrozí přílišná závislost na hrách či sociálních sítích. Nezřídka se také senioři právě díky bezplatnému vzdělávání do knihovny registrují.

V průběhu let se obrázek klasického návštěvníka a náplně kurzu proměnil. Zpočátku se jednalo o vysvětlování převážně úplných základů práce s počítačem a internetem. Dnes jde hlavně o trochu pokročilejší práci, komunikační nástroje typu emailu a sociálních sítí, pravidla bezpečného internetu, ale i o práci s tabletem,

chytrým telefonem či čtečkou e-knih. Proměnila se rovněž metoda výuky. Dříve byla ze strany seniorů preferována metoda postupů a návodů, dnes převládá časově náročnější intuitivní přístup, kdy se účastník dokáže přizpůsobit změně (vývoji) v používaných nástrojích či aplikacích a více chápe v souvislostech.

- „Když člověk nerozumí těm počítačům, tak se ztrácí, ztrácí se.“
- „Já je neovládám ty technologie, no a myslím, že vzhledem k těm mladým si připadám takový směšný, takový jaksi zaostale směšný, co tady vůbec chce.“
- „Všichni mají doma počítače a dělají na internetu, a když něco chci, musím se každého prosit.“
- „Koupil jsem si navigaci a v tom je céděčko a nic, žádný návod, já jsem se tak mohl na něj akorát dívat.“

Motivace seniorů

Motivací seniorů při školení bývá čím dál častěji snaha „nevynechat z komunikace“, chtějí se naučit komunikovat se svou rodinou a přáteli bez ohledu na vzdálenosti, které je dělí. Stejně tak touží nakupovat, používat internetové bankovníctví, číst zprávy nebo se jen bavit. Dalším důvodem, který nabývá na důležitosti, je porozumět moderní době, kde jsou slova internet, počítač či sociální síť skloňovány ve všech pádech a ve většině médií. Chtějí si také dokázat, že to zvládají, že udrží tempo s mladší generací, a naučit se něco nového. V neposlední řadě hledají již zmiňovaný sociální kontakt a pravidelnost, která jim v důchodovém věku někdy schází. Je evidentní, že existuje společenská a informační propast mezi lidmi, kteří informační technologie ovládají, a neovládají. Ti první mohou využívat jejich výhod, naopak ti druhí ztrácí řadu příležitostí. Bohužel to není už jen otázka volby či osobních preferencí, ale řada služeb dnes využívá převážně ICT technologie, a to platí

i v knihovnách (OPAC, vzdálené přístupy do bází dat, rezervace, emailové upozornění a upomínky...).

Níže uvádím pět nejčastějších témat ICT školení seniorů v Knihovně města Ostravy, seřazených podle četnosti. Sledovaným obdobím je rok 2017. Za rok realizujeme v knihovně přibližně 250 ICT školení seniorů:

1. **základní i pokročilá práce s internetem** (vyhledávání, komunikace, bankovníctví, nákupy, sociální sítě, základy PC bezpečnosti a autor-ských práv...);
2. **základy práce s počítačem** (teorie, klávesnice, myš, minimum o operačním systému) – preference notebooků;
3. **základy práce s operačním systémem** (zejména souborový systém, nastavení, včetně přenosu fotografií do PC a jejich základní úpravy);
4. **online katalog;**
5. **počítačová (internetová) bezpečnost** – nechtěný software, nebezpečné e-maily, SPAM, HOAX, sociální inženýrství, bezpečnostní řešení, pravidla bezpečného internetu...

Věkové skupiny chodí různé, ale zdaleka ne vždy ty „nejmladší senioři“. Velice úspěšně prošel školením například 96letý účastník, který nejenže nadprůměrně ovládal počítač a chytrý telefon, ale i hodně četl. Důležitější než věk je totiž vnitřní motivace, touha naučit se něco nového. Z mých zkušeností se dá říci, že pokud se senioři rozhodnou v oblasti informačních technologií vzdělávat, dosahují slušných výsledků a v drtivé většině dále s počítačem pracují. Co je snad ještě důležitější, je skutečnost, že u nich mizí despekt a obavy z digitálních technologií a přestávají se cítit v moderní informační společnosti „nepatřičně“, jinými slovy přestávají se v digitálním světě ztrácet. Nás může těšit, že jsou to právě knihovny a knihovníci, kteří v této oblasti již dnes hrají prim.

FILIP HRAZDIL | hrazdil@kmo.cz

² *Názory uživatelů na přínosy informačních a komunikačních technologií ve veřejných knihovnách v České republice: závěrečná zpráva* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2013, s. 5, 12 [cit. 2017-10-16]. Dostupné z: http://ipk.nkp.cz/docs/CrossEuropeanLibrariesSurveyCZE_cor.pdf.

³ The 2015 Ageing Report. EUROPEAN ECONOMY [online]. 2015, no. 3 [cit. 2017-10-16]. ISSN 1725-3217. Dostupné z: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2015/pdf/ee3_en.pdf.

⁴ RICHTER, Vít. Jak navštěvujeme veřejné knihovny: nad třetím statistickým výzkumem čtenářů a čtení. *Čtenář*. 2014, roč. 66, č. 2, s. 43–47. ISSN 0011-2321.

⁵ *Využívání informačních a komunikačních technologií v domácnostech a mezi jednotlivci – 2016* [online]. Praha: Český statistický úřad 2016 [cit. 2017-10-16]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/domacnosti-s-vybranymi-informacnimi-a-komunikacnimi-technologie-mi-a5h934iw6a>.

Autor vystudoval Slezskou univerzitu v Opavě, obor Veřejná správa a regionální politika. Souběžně absolvoval také celou řadu certifikovaných ICT kurzů. Rok a půl strávil v Univerzitní knihovně Ostravské univerzity a již 12 let pracuje v Knihovně města Ostravy (KMO). Specializoval se na vzdělávání dospělých (zejména seniorů, zaměstnanců, ale také mentálně handicapovaných) převážně v oblasti informačních a komunikačních technologií. V současnosti vede Centrum vzdělávání KMO.

Vychováváme dětské čtenáře

Město Kamenice nad Lipou leží na rozhraní Jihočeského kraje a Vysočiny. Je zde mateřská a základní škola se speciálními třídami, základní umělecká škola, střední průmyslová škola a střední odborné učiliště. Také Trojlístek – centrum pro děti a rodinu (dětský domov). Ve městě má dlouholetou tradici skauting. Sídli zde rovněž knihovna.

Městská knihovna má dvě oddělení: pro dospělé čtenáře a pro děti. Dětské oddělení se nachází (od září 2016) v jedné z budov základní školy. Pro dobré fungování knihovny je důležitá úspěšná spolupráce se zřizovatelem a institucemi v obci. Přínosná je vzájemná motivace a inspirace prostřednictvím Klubu dětských knihoven SKIP. Bez nových forem práce s dětským čtenářem se v současné době neobejdeme. Informace o nich získáváme v rámci vzdělávání, seminářů a předávání zkušeností mezi pracovníky jiných dětských oddělení. V naší knihovně literaturu propojujeme s různými obory, výtvarnou i hudební výchovou. Každým rokem připravujeme se čtenáři dramatická ztvárnění pohádek, se kterými pak vystupujeme před dětským i dospělým publikem.

Tak jako všechny knihovny, i ta naše se tu snaží být pro celou rodinu. Pro rodiče, prarodiče a ostatní příznivce literatury pořádáme čtení rodičů a dětí. Setkáváme se s dětmi zdejšího dětského domova, kterým čtou dobrovolníci z řad dětských čtenářů. Touto formou se malí posluchači seznamují s pohádkami, a budují si tak vztah ke knihám a k čtení. Tímto způsobem jim částečně nahrazujeme i rodiče. Čtenáře by to mělo vést k zamyšlení nad jejich vlastní rodinou... Pro děti z mateřské školy zase připravujeme programy na přání školy zaměřené na roční období, svátky, zvyky, tradice, které jsou spojené s pohádkami prostřednictvím vyprávění, čtení, loutek a maňásků. Besedy pro školní děti navazují na výuku, reagují na životní jubilea spisovatelů, ilustrátorů, významných osobností i událostí. Velmi důležitou součástí je i osobní setkávání dětí s autory knih a jejich díly. V našem případě se spisovatelkou Alenou Ježkovou, která je patronkou naší knihovny.

Připojujeme se k celostátním akcím. Více než deset let spolupracujeme s okolními knihovnami

(Nová Včelnice, Rodinov a Jarošov nad Nežárkou). Pořádáme společná setkání starostů obcí s dětskými čtenáři a knihovnicemi. Děti navazují nová přátelství, poznávají sousední obce i jejich hlavní představitele.

Velkou výhodou je umístění dětského oddělení knihovny přímo v jedné z budov základní školy. Děti v rámci výuky i ve svém volném čase mohou knihovnu navštívit „suchou nohou“ – mezi časové ztráty a během celého dne. Knihovna získala prostor moderní a plně vyhovující současným trendům, které se v knihovnách objevují. Příjemné prostředí i po estetické stránce mohou děti využívat k setkávání se svými kamarády i spolužáky, hrát společenské hry, soutěžit, vypracovávat projekty i domácí úkoly, vyplnit čas mezi školou, kroužky a uměleckou školou smysluplně a účelně. Do knihovny si děti přijdou i postesknout a podělit se o své starosti (a že jich tedy mají!), poradit se. Žádají pomoc se svým problémem, svěřují se a jsou vděčné za každou radu. I tím je pro ně knihovna „opravdovou kamarádkou“.

Soutěž Kamarádka knihovna nám již deset let ukazuje, že má naše práce smysl. Opakovaná umístění na druhém místě v kategorii obcí do 5000 obyvatel je pro nás velkým oceněním a povzbuzením k další práci. Za to děkuji i našim dětským čtenářům, kteří vyjadřují svůj názor na knihovnu ve svých vysvědčích.

MARIE ZBUDILOVÁ

detstva.knihovna@kamenicenl.cz

Dětské oddělení Městské knihovny Kamenice nad Lipou (www.knihovna.kn.cz) (údaje za rok 2017)
počet obyvatel v obci: 3728
registrovaní dětští čtenáři do 15 let z počtu dětí v obci: 279, tj. 56,5 %
počet akcí v dětském oddělení knihovny: 107

Jaké budou změny v unijním autorském právu? (k projednávání návrhu nové směrnice EU)

1. část

V posledních měsících jsme se mohli v médiích opakovaně setkat s komentáři – někdy veskrze vzrušenými – k průběhu projednávání návrhu nové unijní směrnice o autorském právu. Oč v návrhu jde? A jak se přijetí směrnice může dotknout činnosti knihoven?

- **V pojetí ustanovení směrnice, jak jsou obsažena v kompromisním návrhu Parlamentu, se prosadily jednak rozdílná koncepte kontinentálního autorského práva, jednak ekonomické zájmy velkých mediálních korporací, jež byly neprůchodné na úrovni klíčových členských států.**
- **Článek 5 stanovuje, že všechny členské státy mandatorně poskytnou institucím kulturního dědictví (tedy opět veřejně přístupným knihovnám nebo muzeím, archivům nebo institucím filmového či zvukového dědictví) oprávnění zhotovovat kopie dokumentů, jež jsou trvale v jejich sbírkách, v jakémkoli formátu a na jakémkoli médiu, za účelem jejich uchování a v rozsahu nutném pro jejich uchování.**

Návrh směrnice o autorském právu na digitálním jednotném trhu¹ předložila Evropská komise již před dvěma roky – 14. září 2016. Během uplynulé doby se konala řada jednání – máme-li uvést alespoň ta procedurálně zakotvená – několika výborů Evropského parlamentu i v rámci Rady (Výboru stálých představitelů i pracovní skupiny). Ve druhé polovině letošního května byl schválen kompromisní návrh Rady pro společné jednání

se zástupci Parlamentu (v rámci tzv. trilogu, kde Komise působí jako prostředník). Kompromisní návrh Parlamentu pro uvedená jednání je k dispozici až po druhém čtení v polovině září.²

Nesouhlas s návrhem

Co způsobilo uvedený vývoj? Nepochybně to byl odpor široké veřejnosti (podněcovaný, jak tvrdí představitelé vydavatelů, velkými internetovými

¹ V úředním překladu anglického znění v návrhu „digital single market“, do češtiny se používá pojmu nikoli „digitální jednotný trh“, ale „jednotný digitální trh“. Přesmyčka v překladu ze západních jazyků (zejména u německých kompozit) jistě není vyloučena, v tomto případě však na místě není, a to z věcných důvodů. Idea jednotného trhu patří snad po celou dobu působení evropských integračních snah k jejím základním hodnotám a cílům. Je to tedy další (postupně se rozvíjející) přírůstek „digitální“, který pro potřeby současnosti (a doufejme i budoucnosti) specifikuje prostředí „jednotný trh“ pro působení autorského práva. (Srovnejme např. německý překlad „Urheberrecht im digitalen Binnenmarkt“.)

² Garanční Výbor pro právní záležitosti (JURI), jehož předsedou je Pavel Svoboda, se na jednání v červnu musel vypořádat s velkým rozsahem pozměňovacích návrhů (bylo jich hodně přes 1000). I na opakovaném jednání pléna EP v září bylo „na stole“ přes dvě stě pozměňovacích návrhů. Na původních pozměňovacích návrzích se významně podílel Jiří Maštálka, který sám za sebe i ve skupině s dalšími poslanci podal 75 pozměňovacích návrhů (nemálo z nich se týkalo řešení výhodných pro knihovny), což bylo nejvíce po německé poslankyni Julii Redě (125 pozměňovacích návrhů); Dita Charanzová podala či se podílela na 26 návrzích. Na předložení pozměňovacích návrhů před druhým čtením v září se podílel i Pavel Telička.

hráči), nevládních organizací a akademických kruhů, během něhož byli poslanci Evropského parlamentu zaplaveni emaily a dalšími poselstvími, v nichž se vyjadřoval odpor proti článkům 11 a 13 návrhu směrnice. Nesouhlas s návrhem ve značné míře převládá nad jeho obhajobou, která argumentovala potřebami podpory seriózního nezávislého tisku a právy autorů (v Česku podporu prezentoval zejména *Blesk!*). V pojetí ustanovení směrnice, jak jsou obsažena v kompromisním návrhu Parlamentu, se prosadily jednak rozdílná koncepte kontinentálního autorského práva (ve smyslu odmítnutí zásadnějšího úroku směrem k doktríně „fair use/poctivého užití“, jež se uplatňuje v copyrightu USA), jednak ekonomické zájmy velkých mediálních korporací (zápasících – jejich slovy – „globálními giganty“, jako jsou Google, Amazon), jež byly neprůchodné na úrovni klíčových členských států (ať legislativně, nebo při uplatňování v životě). Jak ale napovídá číslování kontroverzních ustanovení, nejde o jediná ustanovení předpokládané směrnice. Uvedme si ty další. Činnosti knihoven se nejvíce týkají články 3 až 9, i když i ty v různé míře.

Vytěžování textů a dat

Článek 3 a případně doplněný článek 3a se týkají tzv. vytěžování textů a dat. Jde o poměrně nový postup umožňující odhalování struktur a vzájemných souvislostí v nich ve velkých objemech slov a dalších dat. Protože se ve skutečnosti jedná o práci s daty, jež nejsou sama o sobě předmětem ochrany autorského práva, ustanovení se netýkají vytěžování samotného, ale zejména přípravy pro ně (zhotovení tzv. normalizované rozmnoženiny) a případného následného uchování pro ověření výsledků, které je nezbytnou součástí vědeckého procesu.³ Uvedené oprávnění by mohlo mít dvojitý rozsah. Všechny členské státy EU by měly umožnit bezúplatné vytěžování textů a dat pro účely neziskového vědeckého výzkumu (případně – za určitých podmínek – i v partnerství se soukromým sektorem) na základě zdrojů, k nimž mají oprávněné subjekty zákonný přístup. Oprávněnými subjekty mají být především neziskové vědecké instituce včetně výzkumných vysokých škol – a v určité verzi

(bude-li přijata) také instituce kulturního dědictví včetně knihoven v činnosti pro uvedený účel. Doplněný článek (bude-li schválen) umožní členským státům zakotvit takové oprávnění obecněji. K návrhu tohoto oprávnění – obdobně jako k dalším – se ozývají veskrze protikladné hlasy. Strana nositelů práv kompromisní návrhy považuje za maximální, jaké jsou ještě přijatelné, strana uživatelů je považuje za omezené, neumožňující obstát v soutěži s americkým a východoasijským výzkumem.

Užití děl

Článek 4 se týká užití děl a dalších předmětů ochrany, tj. nejen textů či statických obrazů, ale i zvukových záznamů a záznamů audiovizuálních děl, v digitální podobě, v přiměřeném rozsahu, ve vyučování, a to i prostřednictvím chráněné sítě a do zahraničí (v rámci EU). Z hlediska autorského práva ČR nejde – až na přeshraniční kontext – o novinku, i když předmětné užití (tzv. velká citace) se považuje za oprávněné na základě výkladu než na základě konkrétní formulace zákona. Jako v jiných případech ale legislativní zakotvení takového oprávnění není v dalších členských státech EU samozřejmé. Zájmy nositelů práv jsou zohledněny podmínkou, že předmětné oprávnění lze uplatnit, pokud neexistuje na trhu náležitá nabídka vyučovacího materiálu. Také může být v národní legislativě zpoplatněno. Oprávněným užitím v předmětném smyslu není užití pro vzdělávací účely obecně (jak se nejednou tento článek označuje), ale právě jen při vyučování samotném, tj. nelze počítat s tím, že by si účastníci mohli ponechávat kopie. Předmětné vyučování se může konat – a to je na základě pozměňovacích návrhů novinka – třeba i v institucích kulturního dědictví (tedy i v knihovnách), ovšem právě jako činnost vzdělávacího zařízení. To, zda se oprávnění bude vztahovat i na akce neformálního vzdělávání samotných institucí kulturního dědictví, ještě bude předmětem nelehkých jednání.

Zhotovování kopií

Článek 5 stanovuje, že všechny členské státy mandatorně poskytnou institucím kulturního

dědictví (tedy opět veřejně přístupným knihovnám nebo muzeím, archivům nebo institucím filmového či zvukového dědictví) oprávnění zhotovovat kopie dokumentů, jež jsou trvale v jejich sbírkách, v jakémkoli formátu a na jakémkoli médiu, za účelem jejich uchování a v rozsahu nutném pro jejich uchování. Co toto oprávnění významně posouvá za rámec sedmnáct let staré směrnice o harmonizaci některých aspektů autorského práva v informační společnosti (zvané InfoSoc, která však současně v zásadě zůstává v platnosti), jsou příslušná výkladová pravidla výslovně umožňující zajišťovat zhotovení předmětných kopií na zakázku nebo ve spolupráci sítí institucí kulturního dědictví, a to včetně v rámci členských států EU. Knihovnické a další organizace ve svém lobbování usilovaly o to, aby se toto ustanovení vztahovalo i na vnitřní činnosti související s uchováním – zejména na zhotovení kopie pro účely katalogizace a pojištění. Jakkoli se to někomu může zdát jako samozřejmé, je otázka, zda konečné znění tento moment obsáhne.

Ochrana elektronických dat

Obsah článku 6 je značně kontroverzní a jeho konečná podoba poněkud nejistá. Jeho ustanovení v původním návrhu vztahovala ustanovení InfoSoc týkající se právní ochrany tzv. účinných technických opatření ochrany (DRM – Digital Rights Management) také na uvedená oprávnění. Knihovnické organizace však na základě zkušeností z působení dosavadní evropské legislativy vyslovují obavu, že toto ustanovení může ve skutečnosti omezovat uplatnění těchto oprávnění. Do verze schválené ve Výboru pro právní otázky byl na poslední chvíli doplněn zákaz kombinovat přístup k obsahu na základě nově získaného oprávnění s jinými. To ovšem mnozí považují za velmi omezující.

Co je velmi důležité, a to v pozitivním smyslu, že návrh směrnice obsahuje (byť zatím v různých verzích) ustanovení o tom, že smluvní ujednání, pokud by byla v rozporu s oprávněními zakotvenými pro instituce kulturního dědictví či vzdělávací zařízení v této části směrnice, nejsou vynutitelná. Reálný dosah ukáže ovšem až praxe.

ZDENĚK MATUŠÍK | zdenek.matusik@nkp.cz
Dokončení příště

I N Z E R C E

Nabízíme také měsíční předplatné knih v angličtině pro knihovny a školy.
Více na www.enbook.cz/mesicni_balicky

Do čísla přispěli

PhDr. Jaroslav Císař – Středočeská vědecká knihovna v Kladně ■ **Bc. Petra Černošková** – Národní technická knihovna ■ **PhDr. Zdeňka Friedlová** – Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně ■ **Mgr. Roman Giebisch, Ph.D.** – Národní knihovna ČR ■ **Bc. Filip Hrazdil** – Knihovna města Ostravy ■ **Mgr. Alena Chodounská** – Národní technická knihovna ■ **PhDr. Jiřina Kádnerová** – emeritní ředitelka Středočeské vědecké knihovny v Kladně ■ **RSDr. Zdeněk Matušík** – Národní knihovna ČR ■ **JUDr. Matěj Myška, Ph.D.** – Masarykova univerzita ■ **Kateřina Nokolová, M.A.** – Národní knihovna ČR ■ **doc. JUDr. Radim Polčák, Ph.D.** – Masarykova univerzita ■ **PhDr. Renáta Salátová** – Národní knihovna ČR ■ **Mgr. Lenka Šimková** – Středočeská vědecká knihovna v Kladně ■ **PhDr. Vladimíra Švorcová** – Středočeská vědecká knihovna v Kladně ■ **Milan Valden** – publicista ■ **Mgr. Hana Vyčítalová** – Národní technická knihovna ■ **Marie Zbudilová** – Městská knihovna Kamenice nad Lipou

³ Takové „nuance“ jsou nepochybně pod rozlišovací schopností některých aktérů našeho oboru těžících při provozování digitální knihovny z nechtí nemalé části veřejnosti vůči kolektivním správcům.

Bilance vydávání knih v ČR v roce 2017

2. část

Druhá část textu, jenž sumarizuje základní oficiální fakta o knižní produkci České republiky v roce 2017, kterými se země prezentuje v UNESCO. Obsahuje souhrnné údaje o státních vydavatelích i vydavatelích vysokých škol a univerzit, struktuře knižní produkce a vydávání překladů.

- **K nejvýraznějšímu snížení došlo v počtu vydaných titulů učebnic a vysokoškolských skript. Spolu se snížením v roce 2016 jejich celková produkce loni oproti rekordnímu roku 2014 poklesla téměř na polovinu.**
- **Trend nárůstu počtu vydaných překladů knih ze slovanské jazykové oblasti v posledních letech pokračuje. Trojlístek nejpřekládanějších slovanských jazyků – slovenština, ruština a polština – svou pozici v roce 2017 posílil na celkem 628 vydaných titulů oproti 565 v roce 2016.**

Vydavatelé vysokých škol, univerzit a ústředních státních institucí

Výše nákladů jednotlivých titulů knih vydavatelů univerzit, vysokých škol a vydavatelství útvarů ústředních státních orgánů je většinou nesrovnatelná s výší nákladů privátních vydavatelů. Jejich ediční plány se řídí především požadavky daných škol, fakult, kateder a institucí státní správy a přednostně uspokojují jejich potřeby. Mnohé tituly z jejich edičních plánů patří do mimotřížní produkce tzv. šedé literatury.

Rovněž při posuzování jejich činnosti lze tedy hovořit o setrvalém stavu včetně objemu jejich produkce s výraznými výkyvy, jako je tomu např. u Českého statistického úřadu nebo Ústavu zdravotnických informací, jejichž vydavatelské aktivity výrazně podléhají potřebám vyhodnocování různých průzkumů veřejného mínění, sčítání obyvatel apod.

Ze státních institucí patřily jako tradičně k největším vydavatelům Ministerstvo zemědělství (64 vydaných titulů, předloni 76, 46 v roce 2015), Český statistický úřad (63 vydaných titulů; předloni 84, 45 v roce 2015) a Ústav racionalizace ve stavebnictví (52 vydaných titulů; předloni 52, 53 v roce 2015). Bilance dalšího z pouze několika existujících státních vydavatelství subjektů se specifickou produkcí, Knihovny a tiskárny pro nevidomé K. E. Macana, je následující: loni připravila celkem 75 titulů v Braillově bodovém písmu, z toho 46 titulů beletrie, 14 titulů učebnic a 15 titulů hudebnin (předloni činila úhrnem jejich produkce 56 titulů a 39 v roce 2015).

Tabulka I

Největší vydavatelé knih vysokých škol, univerzit a ústředních státních institucí na území ČR podle počtu vydaných titulů

	2017	2016
1. Karolinum, Praha	227	241
2. Masarykova univerzita, Brno	222	174
3. Vydavatelství ČVUT, Praha	166	167
4. Vydavatelství Univerzity Palackého, Olomouc	148	191
5. Česká zemědělská univerzita, Praha	137	162
6. Vysoké učení technické, Brno	114	117
7. VŠ báňská – Technická univerzita, Ostrava	103	142
8. Ostravská univerzita	76	76
9. Univerzita Pardubice	66	23
10. Ministerstvo zemědělství	64	76

zdroj: Národní knihovna ČR a Národní agentura ISBN

Poznámka: Do tabulky je zařazeno prvních deset subjektů s největší produkcí neperiodických publikací v roce 2017, tj. nově vydaných titulů bez reedice.

Struktura knižní produkce

V roce 2017 představovaly novinky, tj. nově vydané tituly knih (první vydání), bez ohledu na to, zda se jedná o původní české dílo nebo překlad, 87 % celkové produkce vydavatelství subjektů ČR; v absolutních číslech to představuje celkem 14 322 titulů. Percentuálně je to téměř shodná bilance ve srovnání s předchozím rokem. Zůžeme-li svou analýzu titulové produkce pouze na díla české provenience, pak se na celkové loňské knižní produkci podílí domácí tvorba necelými dvěma třetinami (téměř 65 %, tj. 10 587 titulů). I to se v zásadě shoduje s předchozím rokem.

V knižní produkci českých vydavatelství subjektů za rok 2017 opět převažují knihy v češtině, a to z více než 86 % (absolutně to představuje 14 195 titulů). Další 848 titulů vyšlo v češtině s podílem jiného jazyka. Vedle toho čeští vydavatelé loni připravili k vydání i dalších 180 vícejazyčných publikací. V cizojazyčné knižní produkci českých nakladatelství domů znovu výrazně dominovala angličtina s více než 4% podílem na celkové knižní produkci České republiky (viz Tabulka II). Loni u nás opět vyšly knihy v celkem 25 jazycích včetně esperanta (čtyři tituly) nebo staroslověnštiny (dva tituly). Také tyto dílčí kvantitativní ukazatele v podstatě kopírují bilanci z předchozích let.

Tabulka II

Počet knih vydaných českými vydavatelstvími subjekty v některých cizích jazycích v letech 2013–2017

	2013	2014	2015	2016	2017
angličtina	744	839	768	693	710
němčina	87	102	85	74	67
francouzština	22	22	22	13	10
španělština	18	26	19	13	9
slovenština	370	370	316	316	228
ruština	98	120	113	77	117
polština	24	28	36	20	20

zdroj: Národní knihovna ČR

Po rekordním počtu vydaných titulů beletrie či některých dalších typů literatury z roku 2016 se rok 2017 tentokrát vyznačoval kvantitativním poklesem. Knižní produkce krásné literatury České republiky se na celkovém objemu titulové produkce podílela zhruba třetinou (30 %; 4985 titulů). Podíl dětské literatury na úhrnné roční produkci

ČR zůstal na přibližně stejné úrovni – 11 %, i když se kvantitativně jedná o více než desetiprocentní pokles (viz Tabulka III).

K nejvýraznějšímu snížení došlo v počtu vydaných titulů učebnic a vysokoškolských skript. Spolu se snížením v roce 2016 jejich celková produkce loni oproti rekordnímu roku 2014 poklesla téměř na polovinu. V roce 2017 vyšlo celkem pouze 856 titulů, což představuje o něco více než 5% podíl na celkové roční knižní produkci (viz TABULKA III); v roce 2015 měl tento ukazatel hodnotu 8,5 %, o rok před tím dokonce 9,2 %! Jistý příznak krize v tomto segmentu knižní produkce signalizovalo i poslední vyhlášení Nejkrásnějších českých knih roku v dubnu 2018, i když se jedná o zcela jiné hodnotící kritérium. Do kategorie učebnic tentokrát odborná porota nevybrala žádný titul k ocenění...

Tabulka III

Porovnání počtu vydaných titulů knih u některých typů literatury za roky 2013–2017

	2013	2014	2015	2016	2017
beletrie	5190	5129	5297	5559	4985
dětské knihy	2031	1962	1955	2157	1844
učebnice	1538	1698	1551	1172	856

a vysokoškolská skripta

zdroj: Národní knihovna ČR

Vydávání překladů

Vysoký podíl překladů na české knižní produkci roku 2017 je srovnatelný s předchozími roky (viz Tabulka I z první části, s. 358). I počet jazyků, ze kterých se překládalo, zůstal v podstatě stejný. Opět se potvrdilo lichotivé postavení České republiky mezi světovými překladatelskými velmocemi dané objektivními okolnostmi – čeština nepatří mezi světové jazyky, a tak si vydáváním překladů otevíráme dveře do dalších jazykových kultur. Čeští nakladatelé nabídli loni tuzemským čtenářům překlady ze zhruba 50 jazyků.

Také je potřebné zdůraznit, že úroveň uměleckých překladů je v České republice na relativně vysoké úrovni a má již svou tradici. Kvalita překladatelské činnosti se podporuje i řadou soutěží a cen (Cena Josefa Jungmanna, Soutěž Jiřího Levého) a oceňuje se udělováním Státní ceny za překladatelské dílo. Na nepovedené překlady, tj. neschopnost přetlumočit cizojazyčný text věcně a významově správně, opuštění uměleckého

sdělení předlohy apod., ale i na prohřešky proti etickým pravidlům při vydávání překladového díla každoročně upozorňuje Obec překladatelů anticenou SKřípec. Vyhlašování „vítězů“ na veletrhu Svět knihy v Praze se vždy těší velkému zájmu kulturní veřejnosti. V této souvislosti je třeba zdůraznit, protože to v některých zemích není zdaleka běžné, že se v ČR zpravidla překládá přímo ze zdrojového jazyka.

Trojice nejpřekládanějších jazyků zůstala od roku 2015, kdy se za angličtinu a němčinu vklínila před francouzštinu slovenština, stabilní (viz Tabulka IV). V roce 2017 tvořily překlady ze slovenštiny více než 2 % všech vydaných překladů v ČR. Své výlučné postavení si loni udržel segment překladů z angličtiny; opět na ně připadla více než polovina všech vydaných překladů (téměř 53 % oproti 56 % z předložského roku). Nárůst počtu překladů tentokrát pozorujeme rovněž u francouzštiny, ruštiny a polštiny. Stabilní oblíbené se v posledních letech v Česku těší překlady literatury ze skandinávských zemí. Potvrzují to i kvantitativní ukazatele počtu překladů ze švédštiny (60), norštiny (37) nebo dánštiny (21), které řadí tyto jazyky mezi prvních patnáct nejpřekládanějších. Patří sem, podobně jako v bilanci za rok 2016, rovněž vysoký počet vydaných překladů z japonštiny (32 titulů).

Trend nárůstu počtu vydaných překladů knih ze slovanské jazykové oblasti v posledních letech pokračuje. Trojlístek nejpřekládanějších slovanských jazyků – slovenština, ruština a polština – svou pozici v roce 2017 posílil na celkem 628 vydaných titulů oproti 565 v roce 2016. Z dalších

slovanských jazyků se sice v ČR v posledních letech překládalo nesrovnatelně méně (vždy souhrnně zhruba mezi 20–30 tituly; rekordu bylo dosaženo roku 2015, kdy z této jazykové oblasti vyšlo celkem 45 titulů). Loni počet překladů z těchto jazyků dosáhl počtu 35 titulů; nejvíce ze srbštiny (11 titulů) a dále z bulharštiny, chorvatštiny a ukrajinštiny (po šesti titulech).

Kvantifikace počtu vydaných překladů z některých jazyků v České republice za období 2013 až 2017 je uvedena v následující Tabulce IV.

	2013	2014	2015	2016	2017
Celkem	6565	6355	6240	6391	5835
z toho:					
z angličtiny	3633	3344	3284	3563	3109
z němčiny	924	971	949	946	884
z francouzštiny	287	249	296	306	325
ze španělštiny	203	140	120	148	111
z italské	82	89	89	109	86
z polštiny	58	96	146	69	100
ze slovenštiny	181	194	369	334	332
z ruštiny	124	165	175	162	196

zdroj: Národní knihovna ČR

JAROSLAV CÍSAŘ | ctenar@svkkl.cz

*Poděkování za pomoc a spolupráci
Heleně Čudové, Jakubu Horákovi,
Antonínu Jeřábkoví, Bohdanu Roulemu,
Veronice Sonnkové a Olze Zeinertové*

Dokončení příště

Co pro vás připravujeme...

- **Knihovny o umění**
- **„Chytrá knihovna“**
- **Antonín Moucha, ministerský instruktor pro německé knihovny, autor knihovnických příruček a redaktor ředitel Státní knihovnické školy**
- **Global Vision – strategie a akční plán IFLA na období 2019–2024**
- **Dvě stě let čtenářského spolku v Radnicích a výstava o něm**
- **Nová učebnice pro knihovnické školy**
- **Blog o knihách *Holkamodrookata.cz* a další materiály.**

Zavazuje nás
a vážíme si toho, že jste
našimi čtenáři!

Vznik Československa – 100 let

Josef Poch

10. část

knihovník a ředitel Městské knihovny v Berouně • pedagog a ředitel Státní knihovnické školy • pracovník Ministerstva školství a národní osvěty • autor knihovnických příruček • redaktor knihovnických časopisů

Josef Poch patří do plejády meziválečných knihovníků, kteří knihovny a knihovnictví v nové republice výrazně posunuli kupředu. Je také zakladatelem knihovnické „dynastie“. Dcera Olga, provdaná Skolková, mnoho let pracovala v Národní knihovně v Praze. Jméno jeho pravnučky Lindy, provdané Jansové, editorky elektronického časopisu *Ikaros* a šéfredaktorky *Bulletinu SKIP*, je současně knihovnické generaci známo dostatečně.

Působení v Městské knihovně v Berouně

Narodil se v Berouně 20. 7. 1899 v rodině řídicího učitele obecné školy. Po absolutoriu berounského gymnázia vystudoval slovanskou filologii na Filozofické fakultě UK a již v průběhu vysokoškolského studia z existenčních důvodů nastoupil v roce 1922 do městské knihovny v Berouně. Studium dokončil při zaměstnání v roce 1926 úspěšnou obhajobou dizertační práce s regionálním nádechem. Tato práce i příspěvky publikované v regionálních časopisech *Nové proudy* nebo *Hlasy od Berounky* či *Berounský obzor* již z doby gymnaziálních studií naznačují a předurčují jeho hluboký zájem o region a literaturu.

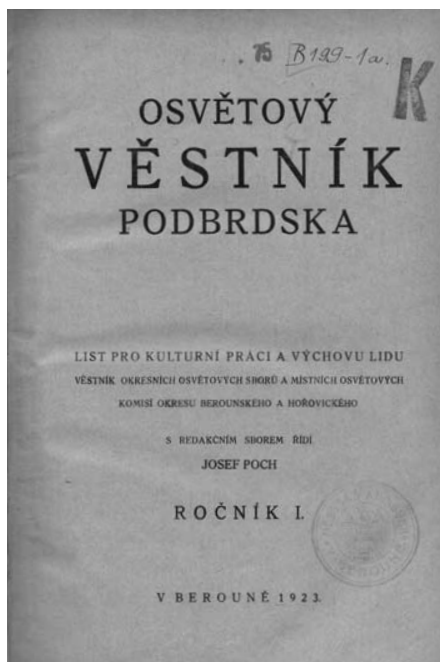
Počátky berounské knihovny jsou spojeny se vznikem muzea a sahají do roku 1888, kdy se konala první schůze komise ku zřízení „Okresní knihovny pro lid“, jejímž výsledkem bylo založení spolku „Muzeum a veřejná knihovna pro lid v Berouně“. Podle informací Městské knihovny v Berouně se 23. 7. 1896 považuje za den založení knihovny s názvem „Museum a veřejná knihovna v Berouně“. Začalo se půjčovat jedenkrát týdně a zdarma v roce 1899, v roce 1900 byla zřízena čítárna v budově radnice. Prvním knihovníkem se stal Vincenc Švagr. Již v roce 1901 byl vydán první tištěný katalog knih (31 stran). V roce 1903 byla do knihovny včleněna

významná soukromá knihovna národního buditele první poloviny 19. století a berounského děkana Josefa Seydla (2130 svazků), kterou Poch později důkladně popsal ve studii *Z kulturních dějin národního obrození* (1954). V roce 1931 ji město koupilo od děkanství a předalo jako celek do dnešního Muzea Českého krasu v Berouně. Slibný rozvoj knihovny přerušila první světová válka, byla z radnice vystěhována, mnoho knih se ztratilo. Fungovat začala znovu až v roce 1919, kdy knihovna, muzeum a archiv přešly pod správu města.

Josef Poch přichází do knihovny s jasnou představou i se základním knihovnickým vzděláním získaným v prázdninovém období roku 1922 i absolutoriem státního knihovnického kurzu ve Frýdku (dnes Frýdek-Místek). A už v roce 1924 vykonal tzv. vyšší zkoušku na Státní knihovnické škole v Praze. Ve zkušební komisi zasedal mj. Z. V. Tobolka, L. J. Živný a J. Volf.

Do knihovny nastoupil v roce 1922, ale již od roku 1921 vykonával funkci okresního dozorce. Současně s funkcí knihovníka mu náležel i úřad obecního kronikáře, ten vykonával do roku 1941. Svůj nástup komentoval zápisem v kronice: *Mé nastoupení v úřad nebylo nejkrásnější, přišel jsem do knihovny, jež nebyla důstojná města Berouna nejen vnitřně, ale ani vnějšně: špinavé stěny, začouzený strop, již za deště teče, jedněmi dveřmi vníká dešťová voda. Nábytek je nedostatečný, jediný expediční stůl, nemám na čem pracovat...*

Neutěšený stav netrval dlouho. V roce 1924 zakoupilo město tzv. Duslovu vilu, do které byla knihovna i muzeum přemístěny. V této památkově chráněné secesní budově sídlila knihovna až do roku 2002; postupně byla pro ni opakovaně upravována. Pochovi se daří v nové budově knihovnu rozšiřovat, kromě půjčovny a čítárny zřizuje půjčovnu a čítárnu pro mládež a hudební oddělení. Prezентuje

(Vlevo) Do Osvětového věstníku Podbrdsko, který J. Poch redigoval od roku 1923, přispíval recenzemi a především články s tematikou knihovnictví. (Vpravo) Pochovo Ex libris

se i vlastní expozicí na Jubilejní krajské výstavě v Berouně v roce 1925. Výstavu navštívil také prezident Masaryk. Knihovna se brzy stává jednou z nejlépe prosperujících knihoven v republice, čehož je dokladem i návštěva účastníků Mezinárodního sjezdu knihovníků v Praze v roce 1926.

Knihovní fond se rychle rozšiřoval, je vydáván další katalog s úvodem: *Naším úkolem bude starat se o dobrou četbu, individuálně věnovati se jednotlivcům, radit, pomáhat, vést, vytvořit z knihovny spolehlivou lidovou školu.* V roce 1931 bylo v čitárně vyloženo 159 časopisů a 49 novin, měla 26 867 návštěvníků (podle tohoto ukazatele byla na sedmém místě za Prahou, v počtu svazků dokonce na místě druhém). V roce 1937 její fond čítal více než 25 000 knih, stala se jednou z největších lidových knihoven v tehdejší Československu.

Válečná léta ji postihla negativně; řada knih musila být vyřazena (ačkoliv Poch dokázal mnoho svazků utajit). Rok 1942 byl za jeho éry vrcholem v počtu výpůjček.

Regionální a osvětový pracovník

Josef Poch byl také významným regionálním a osvětovým pracovníkem. Od roku 1923 rediguje *Osvětový věstník Podbrdsko*. Pro výchovu rozlehlého regionu

byl odbornou kritikou pochvalně přijat, stal se skutečným mluvčím široké osvětové a knihovnické praxe. Poch do periodika přispíval především tematikou knihovnickou, recenzoval regionální knižní produkci, v několika ročnících vycházely *Kapitoly z knihovnictví* nebo studie *O četbě ve veřejných knihovnách*. Byl také iniciátorem založení Spolku absolventů v Berouně. Trvale přispíval do řady dalších regionálních titulů. V roce 1929 inicioval založení Podbrdské kulturní pospolitosti (sdružení kulturních a literárních pracovníků) a již v roce 1930 se konal „večer podbrdských autorů“. Zájem o literaturu potvrdil svým členstvím v literárních odborech Umělecké besedy a Masarykova lidovýchovného ústavu či Syndikátu českých spisovatelů. Byl redaktorem edice *Jedním dechem* nakladatelství Sfinx. Na Podbrdsku zastával i další osvětové funkce. Bezsporně představoval vůdčí osobnost knihovnického a osvětového dění Berounska té doby. Samozřejmě byl i aktivním členem Spolku českých knihovníků (od roku 1922), v letech 1933–1941 pracoval v redakci *Časopisu československých knihovníků*, v roce 1938 založil a redigoval časopis určený veřejným knihovnám ve venkovských obcích *Lidová knihovna* (vycházel do roku 1946).

V průběhu válečných let se z veřejného života poněkud stáhl: redigoval a vydával jen časopis *Lidová knihovna*; *Osvětový sborník Podbrdsko* byl zastaven. O rozvoj knihovny se snažil otevřením poboček v okrajových částech města Berouna, intenzivně se věnoval činnosti přednáškové a učitelské.

Díky funkci okresního knihovnického dozorce (dnes bychom tuto funkci přirovnali k pozici okresního metodika) se pod Pochovým vedením rozvíjely i knihovny v obcích. Pro malé knihovny napsal a vydal již v roce 1927 *Příručku pro nejmenší knihovny*, znovu vyšla v letech 1943 a 1946 s názvem *Rádce venkovského knihovníka*. Tato pomůcka byla de facto první ucelenou písemnou pomůckou pro knihovníky po vydání zákona v roce 1919. Některé jeho rady se dnes mohou zdát již úsměvné, ve své době to byl ale výrazný průkopnický čin a jeho požadavky – zejména týkající se osobnosti knihovníka – platí dodnes. V předmluvě k druhému vydání autor uvádí: *Zdá se, že se při prvním vydání v odborných kruzích všude nepochopilo, proč Rádce klade tak malé požadavky. Počítal jsem však podle zkušenosti získané z dlouholetého styku s nejmenšími veřejnými knihovnami s tím, že mezi jejich knihovníky byli a jsou lidé, kteří nemají ani čas ani chuť a leckdy ani vědomosti, aby stačili na složitější správu knihovny. Proto jsem se omezil a šel na nejmenší míru požadavků...* I pro nejmenší knihovnu však Josef Poch vyžaduje knihovníka, pro kterého je tato dobrovolná práce potěšením. A dodává: *A knihovnickem není u mě právě vylíčený lhovostejný a nepoučený nádeník bez jakéhokoliv velkého poměru ke knihovnictví. Za knihovníka považuji člověka, který je si vědom významu knihy a významu knihovny. (...) Knihovnickem je mně ten, kdo přesvědčen o vysoké hodnotě své práce pro blaho veřejnosti si dovede při svém povolání najít čas k tomu, aby vytvářel most mezi dobrou knihou a čtenářem...*

V dalších kapitolách radí, jaké knihy nakupovat. Jím vyslovené rady a požadavky platí stále, byť dnes používáme jiných formulací. Dodnes se vedou spory, zda do knihovny patří literatura „braková“; Poch ji nazývá „morzakor“, tj. mord za korunu, nebo „limzakor“, limonáda za korunu. Vzpomeňme, že i na stránkách *Čtenáře* se před lety o tomto žánru rozvinula diskuse, do níž se zapojili tehdejší ředitelé významných veřejných knihoven ČR. A propagace knihoven? Již v roce 1927 požadoval Poch spolupráci knihovny a školy, včetně exkurzí tříd do knihovny, pořádání besed a přednášek, prezentaci knihovny v regionálním tisku, tvorbu a vyvěšování

plakátů a pozvánek, hlášení v obecním rozhlasu nebo biografu. Snad jedině jeho doporučení se dnes již nepoužívá: *obecní buben může být prostředkem, který sdělí veřejnosti potřebné věci o knihovně* (samozřejmě podle podkladů připravených knihovníkem).

Pedagog

V letech 1926–1945 přednášel na 41 krátkodobých kurzech pro knihovníky nejmenších míst, dále byl pověřen Ministerstvem školství a národní osvěty (MŠANO) školením profesionálních knihovníků v městech do 10 000 obyvatel (třítýdenní kurzy). Přednášel i na Slovensku. V roce 1929 byl jmenován vyučujícím na Státní knihovnické škole v Praze, která pořádala kurzy pro knihovníky v městech nad 10 000 obyvatel, od roku 1937 byl jejím správcem, později zástupcem ředitele a v letech 1945–1948 jejím ředitelem.

V roce 1926 byla berounským vydavatelem Josefem Šeflem vydána jedna z jeho přednášek z kurzů pro lidovýchovné pracovníky *Knihovna a čítárny*. V úvodu autor upozorňuje, jak rychle po roce 1920 vzrůstal počet knihoven. V přednášce se věnuje kvalitě doplňované literatury (zábavné i „poučné“), v obcích nad 2000 obyvatel také budování příručních knihoven, prostorám a umístění knihovny: *...nesmí přijít do místnosti, kde se čepují alkoholické nápoje, ani do soukromého bytu. Ideálem je, aby knihovna měla samostatnou místnost. Doporučuje, které tituly časopisů se mají kupovat do čítáren, a je si vědom toho, jak bude nesnadné i ve větších obcích zřídit samostatnou čítárnu pro mládež. Zajímavou větu čteme v kapitole páté: *Knihovna má svému čtenářstvu vycházet co nejvíce vstříc. Až jednou v daleké budoucnosti budou mít knihovny desítky personálu a statistické příjmy, budou čtenářům posílat knihy do bytu. Tohle zatím děláme jen veřejným ústavům, nemocnicím...* Vypravíme vždy kolekci hodící se četby, a když to tam přečtou, expedujeme zásilkou novou.* To konstatoval již v roce 1926! Důkladnou pozornost věnuje knihovním radám, dozoru nad knihovnami (každá knihovna by měla být navštívena dozorcem dvakrát ročně za přítomnosti knihovníka i člena knihovny rady), navrhuje zřizování okresních doplňovacích knihoven. Na knihovnicích malých knihoven vyžaduje jen minimum administrativy – přírůstkový seznam, knihy v pevných vazbách, seznam čtenářů a výpůjček, „pro obecenstvo“ seznam knih (lístkový katalog není podmínkou).

Josef Poch polemický

V roce 1940 se v Pardubicích uskutečnil 14. sjezd českých knihovníků, jehož samozřejmým účastníkem a řečníkem byl rovněž Josef Poch. Jeho odvážná přednáška *Všeobecná situace v knihovnictví* je úvodní studií sborníku z tohoto sjezdu. Rekapituluje dvacet let veřejných knihoven a knihovnictví od vydání zákona, který nařizoval zřídit knihovnu všem obcím. Knihovny (až na výjimky) v českých zemích zřízeny byly, ale zdaleka nedosahovaly potřebné úrovně. V příspěvku zdůrazňuje, že v současné době obrací-li národ svou pozornost ve zvýšené míře ke knize, týká se to také veřejných knihoven, neboť ty jsou jejím největším šířitelem. Stoupá-li význam knihy, stoupá význam knihoven. Upozorňuje na nedostatečné umístění knihoven (v mnoha obcích jsou stále umístěny v bytě knihovníka!), protože obce nenalezly vhodné veřejné prostory. Knihovny nemají dostatek financí na činnost, „samospráva nemá dále leckde nutný kladný postoj k osobě knihovnickové. Jeho práci stále nedoceňuje, knihovnictví dokonce často za práci vůbec nepovažuje... následkem toho se ve vesnických knihovnách odměna knihovníkovi skoupě vyměřuje, po případě vůbec odpírá. Ve velkých městech... vymáhá se na knihovníkovi i jiná práce kromě správy knihovny... Konstatuje, že vzdělání knihovníků není zdaleka dostatečné a končí slovy: *Knihovny jsou uznávaným největším a nejmocnějším šířitelem české knihy... chceme od ní, aby v duchu své staleté tradice udržovala v každém Čechovi vědomí jejich příslušnosti k národu... Knihovně je dán úkol jak čestný, tak velký.* Budoucí program knihoven shrnuje do bodů: zlepšení vztahu samosprávy ke knihovně, zajištění dobrého vedení knihovny, péče o soustavnou odbornou úroveň a finanční zabezpečení knihovníků. Psal se válečný rok 1940.

V roce 1945 opouští Josef Poch místo v berounské knihovně. Jeho nástupcem se 1. 1. 1946 na deset let stává další výrazná a významná knihovnická osobnost – básník, knihovník a od roku 1956 pracovník a bibliograf Národní knihovny (vedoucí oddělení retrospektivní bibliografie 19. a 20. století) Viktor Palivec. Josef Poch přijal místo ředitele Státní knihovnické školy v Praze, kam se s rodinou v roce 1945 přestěhoval.

Významná je jeho práce *K vývoji knihovnického školství u nás* (vydalo Státní nakladatelství v Praze v roce 1948), kde prozkoumal tento vývoj v letech 1918–1948 a shrnul všechny typy a způsoby knihovnických kurzů té doby, včetně tzv. Tobolkových

kurzů. Se Z. V. Tobolkou polemizuje v knize *Dorost a kniha* (1931), jež hodnotí výsledky průzkumu čtyřbyžáků a studentů ve věku 14–18 let na několika berounských školách v období 1930–1932. Upozorňuje, že žáci raději navštěvují knihovnu městskou než školní, protože se v ní cítí svobodněji a mají v ní i větší výběr knih. Už v roce 1931 Poch konstatuje: *Přese všechny výtky a stížnosti, které snad máme do četby dorostu, myslíme, že není třeba být pesimisty. Nečte se dnes už s takovou láskou, s takovým citovým zanícením jako dříve... Mladí čtenáři čtou stále ještě, vzhledem ke změně poměrů v současném světě, dost. Ale není v nich většinou hlubšího vztahu ke knize... Vyjadřuje se i ke knihovnickému zákonodárství prací *O novou úpravu československého knihovnictví* vydanou jako 3. svazek v edici Knihovnických aktualit v roce 1947 Svazem českých knihovníků.*

Ministerský úředník a metodik

Současně s ředitelskou funkcí na Státní knihovnické škole v Praze nastupuje na Ministerstvo školství do oddělení lidových knihoven a následně do oddělení pro vědu a vědecké knihovny – nejprve jako referent, později jako vedoucí oddělení. Jeho práce tam znamenala zvýšení počtu knihovnických kurzů. Do jeho kompetence patřila nejen organizace kurzů, ale také dozor nejen nad veřejnými knihovnamí, ale i knihovnamí spolkovými a závodními.

Po reorganizaci Ministerstva školství zrušením oddělení vědeckých knihoven přešel v roce 1956 do funkce hlavního metodika Státní pedagogické knihovny Komenského v Praze. Zde využil své zkušenosti z praktického knihovnictví i z řízení knihoven a oblasti osvětové práce. Zaměřil se především na oblast školních knihoven. Spolupracoval na přípravě a vydání sborníku ke 40. výročí založení pedagogické knihovny, přispíval do odborných časopisů *Knihovna*, *Knihovník*, v časopisu Společnosti přátel starožitností se vyjadřoval k literárněvědným a knihovnickým tématům. Nevzdal se ani svých pedagogických činností – recenzoval diplomové práce na nově založené katedře knihovnictví FF UK. Začínaly se ale ozývat jeho zdravotní potíže a Josef Poch 26. 7. 1964 umírá.

JIŘINA KÁDNEROVÁ | kadnerovaj@volny.cz

Obr.: archiv autorky

Redakčně kráceno. Některé příspěvky najdete na webových stránkách Čtenáře.

Ze světa

Zdroje jsou dostupné v *Knihovně knihovnické literatury Národní knihovny ČR*

Univerzitní knihovna v americkém Penn State poskytuje nově online přístup k obsahu historických novin a přijala open-source platformu „Open ONI“. Přístup k digitálnímu obsahu historických dokumentů je strategickou prioritou většiny knihoven. Univerzita v Penn State buduje pro digitalizované dokumenty vlastní úložiště. Pro velký nárůst objemu digitalizace bylo nutné přijmout nový systém. V rámci dlouhodobého projektu *Agile Scrum* bylo přeneseno 450 000 stran zdigitalizovaných historických novin ze starého komerčního systému do systému s otevřeným zdrojovým kódem. Pro uživatele knihovny, která digitalizuje své historické dokumenty již od roku 2003, se tak změnil způsob jejich zpřístupnění. Na základě zkušeností s tímto projektem lze konstatovat, že využití open source softwaru pro digitální sbírky je životaschopným směrem pro většinu knihoven. Při rozhodování, zda open source, nebo komerční systém je nutné posoudit klady i zápory obou. Knihovny se stále častěji nacházejí v roli zákazníků, kteří licencují velké balíčky online zdrojů. Open source software umožňuje přizpůsobení funkcí potřebám partnerů a konkrétně Open ONI vykazuje velký potenciál. K Penn State se brzo připojily i univerzity v Oregonu a Nebrasce a začaly více spolupracovat na vývoji systému. Ten může pracovat kromě angličtiny i s dalšími jazyky. Menší organizace, které nevyužívají vlastní servery, se mohou do projektu *Agile Scrum* zapojit za nevelký příplatek. Zkušenosti z Penn State jsou pozitivní, i když rozvoj systému open source není tak jednoduchý jako zakoupení komerčního systému. (*IFLA Journal – Volume 44, Number 2, March 2018, s. 144–153*)

Součástí rodového sídla slovenského šlechtického rodu Zaiovců v Uhrovci byla bohatá knižní sbírka, jejíž základ položil roku 1553 spisovatel, voják a diplomat ve službách Habsburků František Zai (1505–1570). Šlechtický rod Zaiovců je doložen již od 13. století, ve 14. století získal majetky v obci Csömör a v roce 1547 za zásluhy v bojích proti Turkům dostal panství v Uhrovci. Rodovou knihovnu zvelebovali později další členové rodu, kteří získané knihy označili vlastnoručním podpisem nebo pečeti. Koncem 19. století byl sepsán do-

dnes zachovaný katalog, kde je zaregistrováno 15 468 titulů. Poslední majitelkou knihovny byla hraběnka Margita Zaiová (1868–1937). Knihovna byla v 50. letech 20. století umístěna na Bojnickém zámku a od roku 1958 ve šlechtické knihovně v Oponicích. Poté byla převezena do fondů Matice slovenské v Martině, dnes Slovenské národní knihovny. Obsahuje 10 inkunábulí, 488 starých tisků ze 16. století; další položky pocházejí ze 17.–19. století. Jde o knihy, periodika, hudebniny a mapy. Vedle teologické, historické, právnícké, filozofické, přírodovědecké, geologické a lexikografické literatury jsou zajímavé historické kuchařky (nejstarší je kuchařka z doby římské připisovaná Apiciovi, dále kniha italského autora Bartolomea Sacchiho z 15. století a bohatě ilustrovaná kuchařka M. Rumpolty). Z hlediska slovenské kulturní historie představují zajímavé a zřídka se vyskytující vydání v rámci dosud zpracovaných fondů tisků ze 16. století na území Slovenska.

(*Knižnica – ročník 19, číslo 1, 2018, s. 47–53*)

Berlínský projekt MiA – média v akci spojuje knihy a digitální média. Každou středu vyrazí knihovnice Birgit Thomsmeierová z knihovny v Luisenbadu za dětmi do škol s velkým kufrem, který obsahuje obrazové knihy, materiály pro rukodělnou tvorbu, zvukové knihy a tablety. Birgit cestuje do berlínské čtvrti Berlin-Mitte jako součást projektu *MiA – Media in Action*, který je financován z Evropského fondu pro regionální rozvoj, spolufinancuje ho také místní magistrát. O projekt, jehož cílem je probouzet v žácích chuť knihovnu navštívit, mají školy velký zájem. Učitelé si mohou vybírat z široké nabídky témat potřebná pro výuku. Projekt nabízí informace o literatuře i pomocí internetu a zábavnou formou. Práce s novými médii je součástí klíčových kompetencí žáků – je smysluplná, stejně jako čtení knih. Žáci využívají interaktivní tabule, iPady, na kterých je uložena aplikace umožňující tvořit vlastní komiksově příběhy, a to je baví. Vedle škol navštěvuje Birgit také rodinná a rekreační zařízení pro děti a nabízí tematická odpoledne. Rodiče tak mají možnost vyzkoušet si i nejnovější digitální nabídku. (*BuB Forum Bibliothek und Information – Jahrgang 70, Nr. 5, 2018, s. 232–233*)

Před 100 lety, **1. 12. 1918**, zemřela nejvýznamnější maďarská spisovatelka **Margit Kaffková** (* 1880), autorka románu *Barvy a léta*.

Před 100 lety, **2. 12. 1918**, zemřel francouzský dramatik **Edmond Rostand** (* 1868), autor proslulé hry *Cyrano z Bergeracu*.

Před 90 lety, **6. 12. 1928**, se narodil český spisovatel **Karel Pecka** († 1997), autor románu o životě politických vězňů *Motáky nezvěstnému* či povídky *Malostranské humoresky*.

Před 90 lety, **7. 12. 1928**, se narodil český spisovatel, publicista, scenárista a překladatel **Zdeněk Mahler** († 2018), autor knih o Mozartovi (*Sbohem, můj krásný plameni*), Smetanovi (*Nekamenujte proroky*), Dvořákovi (*Spirituál bílého muže*) či Mahlerovi (*Krajan Gustav Mahler*), překladatel Gogolova *Revizora*, autor scénáře k filmům *Božská Ema*, *Lidice* a dalším; jako poradce se podílel na scénáři k Formanovu filmu *Amadeus*.

Před 410 lety, **9. 12. 1608**, se narodil anglický básník **John Milton** († 1674), jehož nejslavnějším dílem je rozsáhlý epos *Ztracený ráj*.

Před 100 lety, **11. 12. 1918**, se narodil ruský spisovatel **Alexandr Solženicyn** († 2008). Za kritiku Stalina v dopise svému příteli byl v roce 1945 zatčen a následujících osm let strávil v trestaneckých táborech. V letech 1953–1956 žil ve vyhnanství v Kazachstánu, v roce 1957 byl rehabilitován a pak působil jako učitel ve středním Rusku. Proslavil se v roce 1962 působivou novelou *Jeden den Ivana Děnisoviče*, v níž líčí život v trestaneckém pracovním lágru (gulagu). Následovaly novely *Případ na stanici Krečetovka*, *Matrjonina chalupa* a *Ve vyšším zájmu* a rozsáhlé romány *V kruhu prvním* a *Rakovina*. V roce 1970 mu byla udělena Nobelova cena za literaturu. V Rusku mu však bylo postupně znemožněno publikovat. V roce 1974 byl deportován ze země a zbaven sovětského občanství. Usadil se nejprve ve Švýcarsku a později ve Vermontu v USA. Do Ruska se vrátil v roce 1994. V zahraničí vydal *Souostroví Gulag*, umělecký dokument o ruských pracovních táborech, a pracoval na rozsáhlém cyklu *Rudé kolo* či na dvoudílné autobiografii, která vyšla i u nás.

Před 90 lety, **12. 12. 1928**, se narodil **Čingiz Ajtmatov** († 2008), kyrgyzský spisovatel píšící též rusky, autor proslulé milostné novely *Džamila* či románů *Stanice Bouřná* (*A věku delší bývá den*) a *Popraviště*.

Před 170 lety, **19. 12. 1848**, zemřela anglická spisovatelka **Emily Brontëová** (* 1818), jedna ze tří literárně činných sester, autorka slavného románu *Na větrné hůrce*.

Před 50 lety, **20. 12. 1968**, zemřel pražský německý spisovatel **Max Brod** (* 1884), překladatel a propagátor Janáčkových oper, přítel Franze Kafky, po jehož smrti nedodržel Kafkovo přání, aby zničil jeho rukopisy a naopak je publikoval; napsal Kafkův životopis či paměti *Život plný bojů* a *Pražský kruh*.

Před 50 lety, **20. 12. 1968**, zemřel americký spisovatel **John Steinbeck** (* 1902), nositel Nobelovy ceny za literaturu (1962) a Pulitzerovy ceny za své vrcholné dílo *Hrozny hněvu*, autor románů či novel *O myších a lidech*, *Na plechárně*, *Pláň Tortilla*, *Zima úzkosti*, *Toulavý autobus*, *Byla kdysi válka*, *Nebeské pastviny*, *Neznámému bohu* či *Na východ od ráje*.

Před 60 lety, **21. 12. 1958**, zemřel německý spisovatel **Lion Feuchtwanger** (* 1884), autor stále populárních historických románů *Ošklivá vévodkyně*, *Žid Süss*, *Židovská válka*, *Lišky na vinici*, *Židovka z Toleda* či *Nepravý Nero*.

Před 80 lety, **25. 12. 1938**, zemřel **Karel Čapek** (* 1890), básník, překladatel, filozof, fotograf, dramatik, divadelní režisér, publicista, esejista, prozaik; psal romány, povídky i cestopisy. Z díla Karla Čapka jmenujeme dramata *Loupežník*, *R.U.R.* (slovo robot z této hry, které vymyslel Josef Čapek, přešlo do mezinárodního slovníku), *Věc Makropulos* (hra se stala předlohou opery Leoše Janáčka), romány *Továrna na absolutno*, *Krakatit*, *Hordubal*, *Povětroň*, *Občejný život*, *Válka s mloky*; soubory *Boží muka*, *Trapné povídky*, *Povídky z jedné kapsy* a *Povídky z druhé kapsy*; cestopisy *Italské listy*, *Anglické listy*, *Výlet do Španěl*; průkopnické překlady *Francouzská poezie nové doby*; knížky pro děti *Devatero pohádek* a *Dášeňka čili život štěněte*; či slavné *Hovory s T. G. Masarykem*. Několik děl napsal také společně se svým bratrem Josefem.

Portréty archiv autora

Knihovnou roku 2018 se v kategorii „základní knihovna“ stala Místní knihovna Pavla Křížkovského z Holasovic z Moravskoslezského kraje; na snímku vedoucí knihovny Helena Dehnerová společně se starostou Holasovic Václavem Volným; ovace provádí předseda SKIP R. Giebisch

Předseda SKIP Roman Giebisch převzal z rukou ministra kultury Antonína Staňka hlavní cenu v kategorii „informační počin“ za implementaci mezinárodního projektu *Bookstart* do českého prostředí pod názvem *S knížkou do života*

Jako nejlepší Městská knihovna roku 2018 byla oceněna Regionální knihovna Karviná z Moravskoslezského kraje, její ředitelka Markéta Kukrechtová (druhá zprava) a Soňa Knapová, ekonomická náměstkyně, přebírají gratulace od předsedy SKIP Romana Giebische a Víta Richtera, ředitele Knihovnického institutu NK ČR

Zvláštní ocenění v kategorii „základní knihovna“ si odnesla Místní knihovna Černotín z Olomouckého kraje; (zprava): knihovnice Veronika Vališová, ekonomka obce paní Vladimíra Šnejdrová a Pavel Vališ, tatínek oceněné knihovnice

Zvláštní ocenění v kategorii „základní knihovna“ převzala knihovnice Jitka Kapounová z Obecní knihovny Horní Ves z Kraje Vysočina společně s Milanem Nechvátalem, čtenářem a zástupcem sponzora knihovny Honební společenstvo Horní Ves (vlevo); zde po převzetí ceny ve společnosti ministra kultury A. Staňka

Cenu MARK 2018 získala Kateřina Nekolová z Knihovnického institutu NK ČR za aktivity, související s podporou a zlepšováním služeb knihoven pro osoby se speciálními potřebami, kulturní a jazykové menšiny, sociálně vyloučené apod.

Foto: Eva Hodíková

I KOMIKS NAJDEŠ
V KNIHOVNĚ!

CO TĚ
ČEKÁ?

**DEN PRO
DĚTSKOU
KNIHU!!!**

KOMIKSOVÁ SOUTĚŽ!

PRAVIDLA MÁ KNIHOVNÍK.

PRACOVNÍ LISTY!

CO SI KE ČTENÍ VYPRACOVAT
PÁR ÚKOLŮ?

**KŮSTKOVA
ČTENÁŘSKÁ VÝZVA!**

DOKÁŽEŠ JE PŘEČÍST VŠECHNY?

VELKÁ KOMIKSOVÁ SOUTĚŽ!

Napiš a nakresli fantasy příběh ve formě
komiksu a odevzdej ho v knihovně.

Možná právě **TY** vyhraješ
komiksy ze značky

CREW KIDS

Pravidla najdeš u svého knihovníka.

**CHCEŠ OCHUTNÁVKU
KOMIKSŮ CREW KIDS?**

Zalistuj si ukázkami prvních dílů na stránkách
CREW.CZ/KOMIKS/DĚTSKE

skip

Svaz
knihovníků
a informačních
pracovníků ČR

CREW KIDS